

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (logopedija) dieninių studijų programa, IV kursas

Vilma Auksoriūtė

KETVERIŲ METŲ VAIKŲ GEBĖJIMAS TARTI KALBOS GARSUS

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
Doc. dr. Aniceta Garšvienė*

2010

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbo tikslas išanalizuoti ketverių metų vaikų gebėjimą tarti kalbos garsus.

Tyrimu siekiama išanalizuoti vaikų gebėjimą tarti kalbos garsus skiemenyse, žodžiuose, sakiniuose, sudėtingos skiemeninės struktūros žodžiuose. Analizuojant tyrimo duomenis, fiksuoti garsų tarimo trūkumai, jų gausos ir įvairovės.

Tyrimo metodu buvo pasirinkta tarties tikrinimo kortelė.

Tyrimo dalyvavo 100 ketverių metų amžiaus vaikų. Jie buvo pasirinkti atsitiktinai. Tirti buvo tie, kurie tuo metu lankė darželį.

Tyrimu nustatyta, kad dauguma keturmečių tardami įvairius kalbos vienetų susiduria su sunkumais. Tik trečdalis vaikų tardami atskirus garsus, skiemenis, žodžius, sakinius, sudėtingos skiemeninės struktūros žodžius nesusiduria su sunkumais, taria juos taisyklingai. Analizuojant garsų grupių tarimo trūkumus, nustatyta, kad santykis tarp vienos ir kelių garsų grupių tarimo trūkumų yra beveik vienodas. Sunkesnius garsus tiriamieji keičia kitais, praleidžia, papildomai įveda, iškraipo arba neišlaiko skiemeninės žodžio struktūros. Pastebėta, kad dažniausia tarimo trūkumų forma sigmatizmas ir rotacizmas. Rečiau pasitaikė kapacizmo, gamacizmo, jotacizmo atvejų.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	2
Ivadas.....	3
1. MOKSLINĖS LITERATŪROS APIE KALBOS RAIDĄ ANALIZĖ.....	5
1.1. Vaikų kalbos raidos tyrinėjimo aspektai.....	5
1.1.1. Vaikų kalbos raidos teorijos ir stadijos.....	5
1.1.2. Ketverių metų vaikų garsinė kalba.....	9
1.2. Tarimo trūkumų samprata ir klasifikacijos.....	11
1.2.1. Dislalijos samprata.....	11
1.2.2. Garsų tarimo trūkumų klasifikacijos.....	11
1.2.3. Garsų tarimo trūkumų formos.....	14
2. Ketverių metų amžiaus vaikų tarimo tyrimas.....	19
2.1. Tyrimo metodika.....	19
2.2. Tiriamųjų apibūdinimas.....	19
2.3. Tarimo tyrimo rezultatai.....	19
2.3.1. Atskirų garsų tarimas.....	19
2.3.2. Garsų tarimas skiemenyse.....	22
2.3.3. Garsų tarimas žodžiuose.....	24
2.3.4. Garsų tarimas sakiniuose.....	27
2.3.5. Garsų tarimas sudėtingos struktūros žodžiuose.....	28
Išvados.....	34
Literatūra.....	35
PRIEDAI.....	39

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Maži vaikai visada smalsūs, betarpiški, konkrečiai mąstantys, trokštantys patekti į suaugusiųjų pasaulį. Vienas iš raktų – kalbinė raiška (Caughlin ir kt., 1997). Kalba yra pagrindinė bendravimo priemonė (Ivoškvienė ir kt., 2003).

Kalba padeda vaikui įvardyti daiktus ir įvairius reiškinius, veikti simboliais, žodžiais išreikšti savo ir kitų žmonių būsenas. Formuojasi mąstymo veiksmų sisteminė sandara, lydimą adekvačios kalbos (Dailidienė, 1997).

Negalėdamas tinkamai komunikuoti verbalinėmis ir neverbalinėmis priemonėmis vaikas jaučiasi izoliuotas, vienišas, atstumtas, negalintis išsakyti savo nuomonės, negebantis užmegzti kontakto. Jis yra emociškai suvaržytas, neretai stokoja savigarbos, neturi priklausomybės jausmo (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Tinkamai ugdoma kalba praturtina vaiką naujomis sąvokomis, įpratina jį vartoti kalbą savo mintims ir pergyvenimams reikšti, saugo jį nuo įvairių kalbos trūkumų (Gučas, 1994).

Maždaug iki penkerių metų vaiko mintys būna labai padrikos. Norėdamas kuo greičiau jomis pasidalyti vaikas skuba, todėl iškraipo žodžius, „nukanda“ galūnes. Tik girdėdamas taisyklingus žodžius vaikas išmoks pats taisyklingai juos tarti. Maži vaikai nesivargina kalbėti taisyklingai, nes jų intelektas vystosi kur kas sparčiau už kalbos raidą. Todėl kurį laiką jų kalba yra truputėlį „kreiva“ (Grigaitienė, 2008).

Iki 4 – 5 metų vaikas dažnai nemoka artikuliuoti kai kurių kalbos garsų. Mažiesiems paprastai būna sunku ištarti: š, ž, dž, s, z, dz, f, r, l. Garsas r kartais atsiranda tik šeštųjų gyvenimo metų pabaigoje. Tam tikrais amžiaus tarpsniais vaiko kalbėjimas turi vienokių ar kitokių spragų. Tai yra normalus kalbos raidos reiškinys. Plečiantis žodynui, atsirandant sudėtingesnės struktūros žodžiams, galimi pačių vaikų sukurti „naujadarai“, pavyzdžiui: dainis (saldainis), lėliava (vėliava), avavutė (karvutė). Skiemenų praleidimas, sukeitimas vietomis, nereikalingų įtraukimas – normalus reiškinys iki 3 – 4 metų. Tokie kalbėjimo netikslumai yra vadinami fiziologiniu šveplavimu. Atėjus laikui jie išnyksta savaime (Juodraitienė, 2009).

Vaiko kalbos raidą, sutrikimų rūšis, šalinimo būdus, komunikacijos sutrikimų dažnumą, jų įvairovę ir gausumą, priežastis, simptomatiką bei įveikimo galimybes analizavo nemažai lietuvių ir užsienio psichologų, logopedų. Daugelyje logopedijos vadovėlių (Clausnitzer, 1997) pateikiami duomenys apie ikimokyklinio amžiaus vaikų gebėjimą taisyklingai tarti gimtosios kalbos garsus.

Šiuo darbu siekiama išsiaiškinti ketverių metų vaikų gebėjimą tarti kalbos garsus, garsų tarimo trūkumus, jų įvairovę ir gausumą. Tarimo trūkumus lemia vaikų gimtosios kalbos ypatumai, sudėtingos artikuliacijos garsų gausa, jų vartojimo dažnumas kalboje. Lietuvoje nėra duomenų apie keturmečių vaikų, kai baigiasi fiziologinis šveplavimas, gebėjimą tarti gimtosios kalbos fonemas. Gauti rezultatai gali būti naudingi logopedinės pagalbos gerinimui: programų, metodinių renginių rengimui.

Tyrimo objektas. Ketverių metų vaikų gebėjimas tarti kalbos garsus.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti ketverių metų vaikų gebėjimą tarti kalbos garsus.

Uždaviniai:

- Išanalizuoti vaikų kalbos raidą.
- Ištirti ketverių metų vaikų gebėjimą tarti kalbos garsus skiemenyse, žodžiuose, sakiniuose, sudėtingos struktūros žodžiuose.
- Nustatyti kalbos garsų trūkumus, jų įvairovę ir gausumą baigiantis fiziologinio šveplavimo periodui.
- Palyginti įvairių kalbos vienetų (atskirų garsų, skiemenų, žodžių, sakinių, sudėtingos struktūros žodžių) tarimo rezultatus.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, tarimo tyrimas.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 100 bendrojo ugdymo darželio vaikų. Jų amžius 4 metai. Tyrimas buvo atliktas Šilutės lopšeliuose – darželiuose „Ažuoliukas“, „Žvaigždutė“, „Gintarėlis“, „Raudonkepuraitė“, 2009 gruodžio – 2010 sausio mėnesiais.

Darbo struktūra. Ši bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, du skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (38 šaltiniai), reziumė anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 12 lentelių, 11 paveikslų. Prieduose pateikiama tarimo tyrimo kortelės pavyzdys, lentelės (3). Darbo apimtis 39 puslapių.

1. MOKSLINĖS LITERATŪROS APIE KALBOS RAIDĄ ANALIZĖ

1.1. Vaikų kalbos raidos tyrinėjimo aspektai

1.1.1. Vaikų kalbos raidos teorijos ir stadijos

Hallahan, Kauffman (2003) aptaria 6 kalbos teorijas, kuriomis įvairiu metu buvo remtasi atliekant žmonių komunikacijos tyrimus. Visos 6 teorijos turėjo įtakos mėginant suprasti kalbą ir jos sutrikimus, nors ne visos jos dabar yra vienodai populiarios tarp komunikaciją tyrinėjančių

mokslininkų. Dvidešimto amžiaus šeštajame dešimtmetyje dominavo neuropsichologinės teorijos, septintajame dešimtmetyje – bihevioristinė ir informacijos apdorojimo teorijos, o aštuntajame dešimtmetyje – lingvistinės bei kognityvinės organizacijos teorijos. Devintuoju ir dešimtuoju dešimtmečiais daugiausia dėmesio susilaukė pragmatinės ir socialinės sąveikos teorijos.

Pragmatinės teorijos pabrėžia, kad kalbos mokoma ir mokomasi per socialinę sąveiką, kad kalbos supratimas ir jos raiška yra vienodai svarbūs dalykai. Socialinis ir kultūrinis kontekstas lemia, kokia kalba bus išmokstama, kaip ji bus išmokstama ir kaip ji bus vartojama komunikacijoje. Taikant pragmatinį požiūrį į kalbą, yra nepaprastai sunku (o gal ir neįmanoma) kalbos raidą atskirti nuo pažinimo ir socialinės raidos. Yra vienas ribotas ar kritikos vertas pragmatinių teorijų aspektas: „pragmatika tokia plati, jog ji apima viso išmokimo aspektus“ (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 265).

Dažniausiai yra išskiriamos dvi pagrindinės srovės, du požiūriai į kalbos raidą. Vieno požiūrio šalininkai teigia, kad kalba išmokstama ankstyvajame amžiuje, kaip išmokstamas ir visas kitas elgesys. Žmogus išmoksta kalbą todėl, kad jo psichika yra ganėtinai sudėtinga ir geba išmokyti tokius sudėtingus reiškinius. Kito požiūrio šalininkų teigimu, individas jau gimsta pasirengęs išmokyti kalbą, kalba tam tikra prasme yra įgimta (Jusienė, 2007).

Bihevioristinės teorijos šalininkai kalbos išmokimo mechanizmus aiškina ryšiu tarp stimulo ir atsakymo, tai yra, ryšys tarp jų susiformuoja skatinant individą už tai, kad jis tinkamai reaguoja. Skinnerio teorija teigia, kad kalba, kaip ir kitos elgesio formos, išmokstama operantinio sąlygojimo būdu, o aplinka pastiprina tam tikrus garsus ir garsų kombinacijas. Bihevioristai pabrėžia, kad žodžiai ar frazės, kurių vaikas išmoksta, priklauso nuo kiekvienos šeimos sąlygojimo stiliaus (Žukauskienė, 2002).

Daugelis lingvistų teigia, kad ši teorija yra pernelyg supaprastinta, nes nepaaiškina, kaip vaikas realiai išmoksta kalbėti. Todėl Chomsky pasiūlė biologinę kalbos raidos teoriją, kuri labai skiriasi nuo bihevioristinės išmokimo teorijos. Autoriaus nuomone, dėl įgimtų kalbos išmokimo mechanizmų šešių mėnesių vaikas čiauška, vienerių metų – ištaria pirmuosius žodžius, antrųjų metų pabaigoje – pirmuosius sakinius. Dėl kalbos išmokimo mechanizmo vaikas apdoroja girdimą kalbą, kuria taisyklės, po to supranta (generuoja) gramatiškai taisyklingą kalbą (Žukauskienė, 2002). Chomsky teigimu, kalba yra įgimta, ji leidžia išmokyti bet kokią pasaulio kalbą, bet kokią konkrečią girdimą kalbą (Jusienė, 2007).

Abi šios teorijos nekreipia dėmesio į vieną svarbų dalyką – į paties vaiko aktyvumą ir kūrybiškumą kalbos raidoje. Vaiko tariami garsai, žodžiai rodo, kad mažo vaiko lingvistinė raida priklauso nuo bendro ir smegenų brendimo. Be to, kalba yra susijusi su didėjančia nervų struktūros ir funkcijų specializacija, ypač su pradėjusiu dominuoti vienu iš smegenų pusrutulių.

Šie faktai rodo, kad kalba priklauso nuo nervų sistemos, bet pats kalbos išmokimo mechanizmas neaiškus (Žukauskienė, 2002).

Kalbos raidą aiškino Vygotskis, Bruneris, Bandura.

Bandura teigė, kad tai, ką vaikas išmoksta, daugiausia priklauso nuo pasirinkto elgesio stebėjimo ir imitacijos modelio, ir dažnai vyksta be pastiprinimo (Žukauskienė, 2002).

Vygotskis pabrėžė, kad vaiko garsinė kalbos dalis tiesiogiai priklauso nuo kalbos prasminės dalies ir yra jai pavaldi. Garsinė kalba funkcionuoja pagal fonologijos dėsnius, tai yra, žodis gali būti nurodytas kitų žodžių fone. Mažiems vaikams toks fonas yra sensorinė kalba, tai yra, jį supančių žmonių kalba. Vygotskis teigė, kad kalba tobulėja diferencijuojant prasmes. Kiekvienai kalbai būdingos sistemos, pagal kurias kuriami svarbiausių garsų tipai. Vaikas įsisąmonina jų kūrimo sistemas. Todėl vaikų kalbos raida yra šuoliška (Žukauskienė, 2002).

Bruneris, kognityvinės psichologijos atstovas, skiria du kalbos komponentus: semantinį (prasminį) ir sintaksinį. Daugiausia sintaksės taisyklių išmoksta 2 – 5 metų vaikai. Tuo metu mokantis ypač didelę įtaką turi įgimtas elementas (Žukauskienė, 2002).

Apibendrinant visų autorių teorijas apie kalbos raidos galimą pasakyti, kad yra dvi pagrindinės teorijos, kurios teigė, kad kalba įgimta arba išmokstama. Kalbos išmokimas susijęs su aplinkos stimulu ir reakcija į jį. Čia kalba suprantama kaip socialinio modeliavimo komunikacijos priemonė.

Kiti teoretikai kalbos išmokimą sieja su vaiko mąstymu ir atmintimi. Kalba tampa universali poveikio aplinkiniam pasauliui priemonė. Prie kalbos kaip išmokstamos komunikacijos sampratos galima priskirti ir tas teorijas, kurios akcentuoja kalbos semantinius ir sintaksinius komponentus.

Skiriamos įvairios kalbos raidos stadijos. Kalbos raida analizuojama įvairiais aspektais: psichologiniu, lingvistiniu, logopediniu.

Clausnitzer (1997) skirdamas kalbos raidos stadijas atsižvelgia į žmogaus bendravimą su kitais, todėl skiria šias svarbiausias žmogaus komunikacijos raidos fazes:

- Preverbalinė fazė. Iki 12 – os savaitės vienoda visų tautų kūdikiams.
- Perėjimas nuo preverbalinės į verbalinę komunikaciją. Jos pabaigą žymi pirmieji ištarti žodžiai.
- Komunikacinės kompetencijos plėtojimasis. Įsivyrėja verbalinė kalba kaip sistema. Ji tęsiasi iki 36 – o mėnesio.
- Visų komunikacijos aspektų įvaldymas. Trunka iki 7 metų.
- Tolesnis verbalinės komunikacijos, o taip pat ir balso (mutacija), mimikos, gestų ir kūno kalbos tobulėjimas. Rašomosios kalbos išmokimas. Trunka iki 15 metų.
- Suaugusiųjų komunikacijos perėjimas. Tęsiasi iki 20 metų.

- Komunikacinis elgesys geriausio žmogaus darbingumo periode (iki 56 – 60 metų).
- Komunikacinis elgesys senėjimo procese.

Kitas autorius nagrinėjantis kalbos raidą yra Wirth (1994). Pirmiausia su garsais yra susipažįstama ir jų mokomasi, tad Wirth skiria fonetinį, fonologinį lygį, kuris apima kalbos išmokimą bei diferencijavimą. Nuo garsų pereinama prie žodžių ir sakinių. Vaikai mokosi naujų žodžių. Wirth skiria semantinį, leksinį lygį, kuris siejasi su pasyviojo ir aktyviojo žodyno gausėjimu bei sąvokų susidarymu. Turint platų žodyną pereinama prie taisyklingos kalbos. Tuomet laikomasi visų kalbos kalbėjimo taisyklių. Wirth greta semantinio-leksinio lygio dar išskiriamas sintaksinis, morfologinis lygis, kuris apima gramatinių taisyklių supratimą bei taikymą. Perėjęs visus šiuos lygius, asmuo jau geba komunikuoti. Paskutinis lygis, kurį skiria Wirth yra pragmatinis komunikacinis lygis. Jis siejasi su gebėjimu komunikuoti adekvačioje situacijoje. Taigi Wirth (1994) nuo Clausnitzer (1997) skiriasi tuo, kad Wirth skirdamas kalbos lygius atsižvelgia daugiau į pačią kalbą, jos susidarymą, o komunikacija svarbi kaip pragmatinis kalbos vartojimas adekvačioje situacijoje.

Kiti tyrinėja atskirus kalbos raidos aspektus. Hacker (1999), Böhme (1997) analizuoja vien tik kalbos fonologiją ir skiria tokius žingsnius:

- Prelingvistinę stadiją.
- Pirmųjų 50 žodžių fonologijos stadiją.
- Fonologinės sistemos įgijimo stadiją.
- Fonologinės sistemos tobulėjimo stadiją. Ši stadija prasideda 4 – 5 metais ir tęsiasi iki 8 metų. Šią stadiją išskiria tik Hacker (1999).

Prielingvistinėje stadijoje tarimas tobulėja laipsniškai: tampa vis preciziškesnis ir konstantiškesnis. Įsisavinama vaiko aplinkos tartis. Pirmųjų 50 žodžių fonologijos stadijoje garsai tinkamai tariausi sudėtinguose žodžiuose bei sakiniuose. Pradedant mokytis mokykloje išsiskiria nukrypimai nuo aplinkinių tarties. Jie labiausiai būdingi sunkesniems žodžiams. Fonologijos sistemos įgijimo stadijoje vaikai geriau taiko fonotaktikos taisykles, pavyzdžiui, dusliai taria žodžio paskutinį priebalsį daug, nors žodyje daugelis jų taria skardžiai. Tolimesnę fonologinę raidą veikia rašomosios kalbos mokymasis. Vaikas supranta šnekamąją kalbą, tobulėja foneminis suvokimas.

Hacker (1999), Böhme (1997) nagrinėdami vaikų kalbos raidą dėmesį skiria kalbos fonologijai ir nekalba apie morfologiją ar gebėjimą kalbą taikyti įvairiose komunikacinėse situacijose.

Tyrinėtojai Gage, Berliner (1994) įvardija tokias vaiko kalbos raidos stadijas:

- Vieno žodžio stadija. Prasideda baigiant pirmuosius metus.

- Dviejų žodžių stadija.
- Daugiau nei dviejų žodžių stadija.

Vaiko, pradėjusio tarti pirmuosius žodžius, vartojamų žodžių atsargos didėja labai iš lėto. Gage, Berliner (1994) nurodo, kad iki 2 metų vaiko kalboje vyrauja vienas – du žodžiai. Antrųjų metų pabaigoje vaikas pradeda žodžius grupuoti. Vėliau atsiranda daugiau nei dviejų žodžių stadija. Pradedamos sudarinėti daugiau nei dviejų žodžių grandinės: pereinama nuo paprasčiausio „eina“ prie „mama eina“ ir prie žymiai sudėtingesnio „mama eina namo“. Šioje stadijoje būdingas žodžių kaitymas: keičiamos žodžių galūnės, rodančias gramatinius santykius. Gage, Berliner tirdami kalbos raidą, akcentuoja patį žodį, žodžių junginius, neužsimindami apie garsų išmokimą ar kalbos komunikacinį aspektą.

Apžvelgus kalbos raidos stadijas, galima daryti išvadą, kad skiriami du pagrindiniai aspektai, lemiantys vaiko kalbos plėtotę. Vienas iš jų yra verbalinis komunikacinis veiksnys, skatinantis kalbos išmokimą. Kitas aspektas, išsiskiriantis nagrinėjant kalbos raidą, yra pati kalba kaip fonologinė, morfologinė ir leksikologinė sistema. Čia kalba kaip komunikacija svarbi ne kaip kalbos raidos priežastis, o kaip galutinis pragmatinis rezultatas.

1.1.2. Ketverių metų vaikų garsinė kalba

Naudodamasis kalba kaip sistema, žmogus turi galimybę bendrauti (komunikuoti) ir perimti iš kartos į kartą sukaupias žinias apie pasaulį bei tobulinti pačią kalbą (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Garsų tarimas (artikuliacija) yra susijęs su kalbančiojo amžiumi, kultūra ir aplinka. Ketverių metų vaiko ir devynmečio bei suaugusiojo kalbėjimas yra skirtingi. Dažniausi mažų vaikų garsų tarimo netikslumai, iškraipymai bei sukeitimai yra determinuoti amžiaus fiziologijos ir vadinama fiziologiniu šveplavimu (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003; Wirth, 1994).

Psichologai nurodo, jog dauguma 4 – 5 metų vaikų, pamėgdžiodami suaugusiuosius, savarankiškai išmoka taisyklingai tarti (Žukauskienė, 2002).

Iki 4-5 metų vaikas dažnai nemoka artikuliuoti kai kurių kalbos garsų. Mažiesiems paprastai būna sunku ištarti: š, ž, č, dž, s, z, c, dz, f, r, l. Garsas r kartais atsiranda tik šeštųjų gyvenimo metų pabaigoje. Plečiantis žodynui, atsirandant sudėtingesnės struktūros žodžiams, galimi pačių vaikų sukurti „naujadarai“, pavyzdžiui dainis (saldainis), lėliava (vėliava), avavutė (karvutė). Toks skiemenų praleidimas, sukeitimas vietomis, nereikalingų įtraukimas - normalus reiškinyms iki 3-4 metų. Tokie kalbėjimo netikslumai yra vadinami fiziologiniu šveplavimu. Atėjus laikui jie išnyksta savaime (Juodraitienė, 2009).

Sunku ištarti 2 – 3 priebalsius, esančius žodžio pradžioje. Gali sunkiai ištariamus garsus pakeisti kitais (Žukauskienė, 2007).

Ketvirtaisiais metais vaikai kasdieninėje kalboje vartoja 3 – 4 skiemenų ir ilgesnius žodžius. Gerai tariami 2 – 3 priebalsių junginiai. Juose retai praleidžiamas koks nors priebalsis. Tobulėja sunkesnių žodžių tarimas (Garšvienė, 1993).

Kurz (2010) tvirtina, kad jau ketverių metų vaikas turi diferencijuoti visus garsus, tai yra, tokio amžiaus vaikui jau susiformavę foneminiai vaizdiniai. Tuo laiku susiformuoja ir taisyklingas garsų tarimas, vaikas kalba visiškai „švariai“.

Nuo 2 iki 4 metų vaiko žodynas kas šeši mėnesiai padvigubėja, t. y. vaikas išmoksta po kelis žodžius per dieną. Žodynas ima sparčiai didėti, kai jis įsisąmoninę simbolinę mąstymą. 4 metų vaikai patys pradeda vartoti žodinius susitarimus, kad, pavyzdžiui, šis daiktas reikš namą, tas – bus lėkštė ir kita. Vaikui visai nesvarbu, kad sutarti kitaip vadinti daiktai nepanašūs į namą ar į lėkštę (Žukauskienė, 2007).

Ketvirtaisiais gyvenimo metais žodynas apima daugiau 1000 žodžių. 4 metų vaiko žodžių reikšmės tampa labiau apibendrintos. Deak, Yen, Petit (2001) tyrimas liudija, kad 3 – 4 metų vaiko kalba polinomiška, tai yra, vienai reikšmei nusakyti vaikas vartoja daug žodžių. Kalba egocentriška (Markovienė, 2004).

3 – 4 metų vaikų rišlioji kalba tobulėja, tampa gramatiškai tikslesnė (Daugirdienė, 2007).

Vaikai kalba trumpais sakineliais. Jeigu nori papasakoti ką nors sudėtingo – tai pasako dviem trim sakiniiais. Teisingai vartoja žodžių tvarką sakinyje. Įvaldo gimtosios kalbos gramatinės formas (kaitalioja žodžių galūnes, vartoja įvairias kalbos dalis ir kt.) (Einon, 1998). Vidutinis sakinio ilgis 4,5 žodžių (Hallahan, Kauffman, 2003).

Ketvirtųjų metų vaiko kalba gramatiškai gana taisyklinga. Tinkamai vartojami skaičiai, linksniai, žodžiai sakinyje derinami. Intensyviai plėtojasi rišlioji kalba. Vaikams dažnai sunku papasakoti savo įspūdžius ar buvusius įvykius. Todėl sakinio pradžioje naudoja jungtukus “ir”, “o”, keletą kartų pakartoja tą patį žodį ar sustoja sakinio viduryje, negalėdami greitai prisiminti reikalingo žodžio (Makauskienė, 2009).

Nemoka kaityti sangrąžinių veiksmažodžių, įvardžiutinių būdvardžių. Galima išgirsti nemažą tinkamai pavartotų dalyvių, pusdalyvių. Padalyvių beveik negirdėti. Vaikai vartoja išplėstinius ir neišplėstinius vienisinius sakinius. Šiam amžiui būdingi jungtukai o, ir sakinio pradžioje. Nedaug vartojama sudėtinių sakinių. Sudėtiniai sujungiamieji sakiniai gana reti. Daugiau jų vartojama sekant pasakas. Tada paprastai pažodžiui atgaminamas tekstas ar bent stengiamasi pasakoti labai panašiai. Naujai suformuluotą sakinį vaikas ne kartą pakartoja, įtvirtina. Ketvirtųjų metų pradžioje pagrindinis ir šalutinis sakiniai paprastai sujungti ne jungtuku, o intonacija (Garšvienė, 1993).

1.2. Tarimo trūkumų samprata ir klasifikacijos

1.2.1. Dislalijos samprata

Du Tarptautinių žodžių žodynai dislaliją apibūdina kaip kalbos sutrikimą (Bendorienė, 2005; Vaitkevičiūtė, 2007). Viena nurodoma dėl kokių priežasčių atsiranda šis kalbos sutrikimas (dėl kalbos organų ydų, pažeidimų) (Bendorienė, 2005). Pagal Vaitkevičiūtę (2007) dislalija pasireiškia neaiškia tartimi, netaisyklingų garsų tarimu. Bendorienė (2005) užsimena ir apie garsų praleidimą.

Paprastai dislalija (gr. *dis* – priešdėlis, žymintis perskyrimą, atskyrimą, neigimą, *lalia* – kalba, šneka) vadinami vaikų ir suaugusiųjų, turinčių normaliai inervuojamą artikuliacijos aparatą ir pilnavertę klausą, tarimo trūkumai (Garšvienė, 1993). Kitos kalbos sistemos grandys – leksika, gramatika, rišli kalba – plėtojasi be sutrikimų. Dislalija žymimi garsų tarimo trūkumai: iškraipymas, stabilus keitimas kitais, painiojimas bei praleidimas (Garšvienė, 1993).

Kartais, bet ne visada, dislalijos sinonimas įvardijamas kaip šveplavimas (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1997). Šveplavimas gali būti natūralus kalbos plėtotės reiškinys (fiziologinis šveplavimas) (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Surowanecas (1997) dislaliją apibūdina kaip lėtą kalbos išmokimą dėl pavėluoto smegenų tam tikrų struktūrų funkcijų lavinimo, fonologinės sistemos sutrikimą.

Braun (1999) dislaliją apibūdina kaip tarimo raidos sutrikimą, pasireiškiantį dėl raidos sąlygojamų artikuliacijos sutrikimų, kai neištariami atskiri garsai arba garsų junginiai, netinkamai sudaromi garsai arba jie pakeičiami kitais taisyklingais garsais.

Franke (1998) apibrėždamas dislalijos terminą kalba tik apie klaidingą fonemų ištariamą.

Böhme (1997) nurodo, kad dislalija yra garsų įgijimo arba garsų vartojimo sutrikimas. Sutrikimai atpažįstami iš to, kad kai kurie garsai ar garsų junginiai naudojami ne pagal gimtosios kalbos taisykles arba jų artikuliacija neatitinka normų.

Vieni iš šių autorių dislaliją įvardija kaip kalbėjimo sutrikimą, kiti kaip tarimo sutrikimą. Visi autoriai dislalijos pasireiškimą įvardija netaisyklingu garsų tarimu, garsų praleidimu, painiojimu kitais garsais.

1.2.2. Garsų tarimo trūkumų klasifikacijos

Istatyme dėl specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarkos (2002) kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai priskiriami ketvirtai sutrikimų grupei. Dislalija priklauso joje

esantiems fonologiniams kalbos sutrikimams¹ (skirstoma į foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislaliją) bei fonetiniams kalbėjimo sutrikimams²(fonetinę artikuliacinę dislaliją).

Akustinė foneminė dislalija atsiranda tada, kai sensorinėje kalbos supratimo mechanizmo dalyje nesugebama atrinkti reikiamos informacijos pagal fonemų akustinius požymius. Blogai atliekamos fonemų aptikimo, atpažinimo ir sprendimo apie fonemas operacijos (Garšvienė, 1993).

Artikuliacinės foneminės dislalijos atveju kalbos mechanizmo motorinėje grandyje fonemų atrinkimo pagal artikuliacinius požymius operacijos yra nepilnavertės. Artikuliacijos aparato anatominių bei inervacijos trūkumų nėra (Garšvienė, 1993; Гриншпун, 1997).

Fonetinė artikuliacinė dislalija priskiriama fonetiniams sutrikimams (Ivoškvienė ir kt., 2002). Šiai dislalijai priklauso garsų tarimo trūkumai, atsiradę dėl netinkamos artikuliacijos. Garsai tariami netaisyklingai, iškreiptai. Jų artikuliacija neatitinka kalbos normos, tačiau iškreiptai ištartas garsas skambesiu labai panašus į norminį. Rečiau šią dislaliją turintys kalboje praleidžia garsus (Garšvienė, 1993).

Ne visi autoriai aprašo vienodas dislalijų formas, vieni iš jų priskaičiuoja daugiau, kiti mažiau, nevieni vienodai grupuoja.

Braun (1999), Sandeck (2010) išskiria dvi dislalijų rūšis:

- Fonetiniai raidos sutrikimai arba netinkamai išsivystę fonetiniai sugebėjimai, kuriuos lemia planavimo sutrikimai arba trūkumai, artikuliacijos motorikos valdymas ir kontrolė.
- Fonologiniai raidos sutrikimai arba nepakankami fonologiniai sugebėjimai, kuriuos sąlygoja centriniai – kognityviniai trūkumai.

Dažniausiai skiriama funkcinė ir mechaninė (organinė) dislalija (Garšvienė, 1993; Franke, 1996; Гриншпун, 1997). Funkcinės dislalijos atveju nėra organinių centrinės nervų sistemos trūkumų bei periferinio artikuliacijos aparato pakenkimų. Jos priežastys gali būti biologinės ir socialinės: bendras fizinis vaiko nusilpimas dėl somatinių ligų intensyviai plėtojantis kalbai, sulėtėjusi psichinė raida, foneminės klausos trūkumai ir kitos. Vaikas gali nepažinti garsų pagal akustinius požymius arba nemokėti jų tarti. Pagal tai, kurios iš tų grandžių trūkumai vyrauja, skiriamos akustinė foneminė, artikuliacinė foneminė ir artikuliacinė fonetinė dislalijos. Mechaninė (organinė) dislalija atsiranda dėl anatominių kalbos organų trūkumų. Dažniausiai garsai netaisyklingai tariami dėl dantų, žandikaulių, gomurio pažeidimų (Garšvienė, 1993).

¹ Fonologiniai kalbos sutrikimai pasireiškia netaisyklingu garsų tarimu, jų netarimu, vienų garsų keitimu kitais. Vaikams būdingas foneminių ir artikuliacinių vaizdinių nepilnavertiškumas. Jie blogai skiria kalbos garsus, sunkiai formuojasi garsinės analizės ir sintezės įgūdžiai (Ivoškvienė ir kt., 2002).

² Fonetiniai kalbėjimo sutrikimai – tai įvairūs garsų tarimo sutrikimai, kai yra normalūs foneminiai vaizdiniai, gerai girdimi ir skiriami kalbos garsai bei pakankami garsinės analizės ir sintezės įgūdžiai (Ivoškvienė ir kt., 2002).

Artikuliacinei fonetinei dislalijai priklauso garsų tarimo trūkumai, atsiradę dėl netinkamos artikuliacijos (Garšvienė, 1993). Fonetinė artikuliacinė dislalija priskiriama fonetiniams sutrikimams (Ivoškuvienė, Mamonienė, 2002).

Franke (1996) išskiria daugiau dislalijų rūšių nei Braun(1999) ir Sandeck (2010):

- Audiogeninė – dėl klausos trūkumų;
- Funkcinė – užsitęsęs fiziologinis šveplavimas be organinių pakitimų;
- Nenuosekli – garsas ne visada tuo pačiu būdu iškreipiamas;
- Nekonstantiška – garsas kartais ištariamas taisyklingai, kartais – ne. Gali būti fonologinio sutrikimo požymis ar neįtvirtintas garso tarimas;
- Sąlygiška – skiria kitų netaisyklingą tarimą, nesuvokia savojo.
- Mechaninė – dėl pakitimų burnos sąkandžio;
- Motorinė – dėl artikuliacinių judesių nevikrumo, ypač išryškėja tariant garsų junginius;
- Daugybinė – daugiau nei du garsai tariaami netaisyklingai;
- Organinė – sąlygota artikuliacijos organų pakenkimų ar nepakankamos klausos;
- Sensorinė – suvokimo sąlygotas šveplavimas.

Braun (1999) ir Franke (1998) fonetinius tarimo sutrikimus skirsto kiekybiniu ir kokybiniu požiūriu. Kokybiniu požiūriu skiriama:

- Mogilalija, kai praleidžiami tam tikri garsai;
- Paralalija, kai tam tikri garsai pakeičiami kitais, gimtoje kalboje naudojamais teisingai sudarytais garsais;
- Dislalija siaurąją prasme, kai tam tikri garsai sudaromi netaisyklingai, t.y. kai neatitinka fonetinių tarimo normų.

Kiekybiniu požiūriu skiriama:

- Dalinė dislalija, kai yra sutrikęs tik vieno garso bei jo junginių arba garsų grupės tarimas; kalba yra iškraipyta, tačiau dar gerai suprantama; Surowaniecas (1999) tokią dislaliją vadina izoliuota.
- Daugybinė dislalija, kai yra sutrikęs daugelio (iki penkių) garsų ir jų junginių ištariimas, šiuo atveju kalba jau yra sunkiai suprantama; Surowaniecas (1999) tokią dislaliją vadina įvairia.
- Universali arba generalizuota dislalija, kai sutrikęs beveik visų garsų tarimas, o kalba yra beveik nesuprantama; Surowaniecas (1999) vadina apibendrinta dislalija, nes tai yra daugumos balsių ir priebalsių artikuliacijos sutrikimai.

Surowaniecas (1999) tarp izoliuotos ir įvairios dislalijos (pagal Braun (1999) ir Franke (1998) dalinės ir daugybinės dislalijos) išskiria dalinę dislaliją – nedaugelio garsų klaidinga artikuliacija, tačiau kalba suprantama.

Wirth (1994) prideda nekonstantišką (garsai ne visuomet tariaimi netaisyklingai) ir nenuoseklią (švepluojant garsai ne visuomet vienodai ištariaimi). Bode (2010) išskiria izoliuotas (garsai š, ch, k, g), daugybinės ir universalios dislalijas.

Segmentiniu lygiu tarties sutrikimai skirstomi į skiemenų, žodžių, sakinių ir teksto dislalijas (Braun, 1999).

Pagal netaisyklingą tariamų garsų skaičių skiriama monomorfinė ir polimorfinė dislalija (Garšvienė, 1993; Гриншпун, 1997). Monomorfinė dislalija vadinamas vieno ar vienos grupės garsų netaisyklingas tarimas, o polimorfine – kelių grupių garsų tarimo trūkumai (Garšvienė, 1993).

1.2.3. Garsų tarimo trūkumų formos

Įvairių logopedinės literatūros autorių darbuose (Andrijanova, Vilkienė, 1990; Garšvienė, 1993; Гриншпун, 1997) išskiriamos šios dislalijos formos: sigmatizmas, rotacizmas, lambdacizmas. Garšvienė (1993) dar nurodo jotacizmą (garso j tarimo trūkumai). Garšvienė kapacizmą, gamacizmą, chitizmą vadina liežuvio užpakalinių priebalsių tarimo trūkumais, pagrįsdama tuo, kad šių garsų tarimo trūkumai būna tokie pat, todėl, anot autorės, vartoti atskirų garsų tarimo pavadinimus nėra tikslinga. Taip pat Garšvienė mini skardžiujų priebalsių tarimo trūkumus. Franke (1998), Böhme (1997), Bode (2010), Kurz (2010) išskiria šetizmą. Franke (1998) dar išskiria deltacizmą (garso d tarimo trūkumai), betacizmą (garso b tarimo trūkumai).

Lietuvių autoriai nurodo šias sigmatizmo rūšis: tarpdantinis, priedantinis, šnypščiamasis, švilpiamasis, šoninis, lūpinis-dantinis, nosinis. Tarpdantinis sigmatizmas diagnozuojamas tada, kai garsai s, z, c, dz, rečiau š, ž, č, dž, o kartais net t, d, n tariaimi su iškištu tarp dantų liežuvium. Kartais liežuvio galiukas būna ties tarpu tarp dantų. Priedantinį sigmatizmą galima vadinti parasigmatizmu. Tariant s, z, š, ž, c, č, dz, dž ar tik kai kuriuos jų sumažėja plyšys tarp dantų, liežuvis visai prisiglaudžia prie dantų ar dantenų ir pučiamieji pakeičiami sprogstamaisiais t, d. Šnypščiamąjo sigmatizmo atveju tariant švilpiamuosius priebalsius s, z, ar/ir c, dz liežuvis pakyla aukščiau ir girdisi atitinkamai š, ž, č, dž. Švilpiamojo sigmatizmo atveju liežuvis nepakankamai pakyla už viršutinių dantų ir vietoje š girdisi garsas panašus į s. Šoninio sigmatizmo atveju šoninis garsų tarimas labiau būdingas š, ž, č, dž, bet pasitaiko ir tariant s, z, c, dz. Liežuvio galiukas ar priešakinė dalis ir dantys ar dantenos sudaro uždarumą, o liežuvio šoniniai kraštai ir šoniniai dantys – ankštumą, pro kurią išpučiama oro srovė. Tariant švilpiamuosius garsus s, z liežuvio padėtis gali būti normali, bet be reikalo prie viršutinių dantų pakyla apatinė lūpa ir tarp jų susidaro ankštuma, kaip tariant f ar v, tada esti lūpinis-dantinis sigmatizmas. Nosinio sigmatizmo atveju švilpiamieji ir šnypščiamieji garsai ar tik kai kurie jų tariaimi su nosiniu atspalviu dėl to, kad tariant kaip tik šiuos garsus nepakankamai suartėja

minkštasis gomurys ir užpakalinė ryklės sienelė. Kai kada suartėja minkštasis gomurys ir liežuvio šaknis (Garšvienė, 1993; Andrianova, 1990; Andrianova, 2004; Repšienė, 2008; Andrianova, 2008).

Braun (1999) garso s dislalinius sudarymus (sigmatizmus) skiria į dvi dideles grupes:

- *Orale* (burniniai) sigmatizmai, atsirandantys dėl neteisingos liežuvio padėties;
- *Nasale* (nosiniai) sigmatizmai, atsirandantys dėl neteisingos minkštojo gomurio funkcijos tariant garsą s.

Wirth (1994), Böhme (1997) taip pat išskiria burninius ir nosinius sigmatizmus. Burniniams sigmatizmomams priskiria: lūpinį (lūpos straubliuku atkišamos į priekį), lūpų dantinį (garsą sudaro priekiniai dantys ir viršutinė ar apatinė lūpa), tarpdantinį (liežuvis iškišamas tarp dantų), priedantinį (liežuvio galiukas prie priekinių dantų), šoninį (oro srovė vėduokle nukrypsta pro liežuvio šoną), švilpiantį (pernelyg pabrėžta artikuliacija), gomurinį (garsą sudaro liežuvio galiukas prie kietojo gomurio), šoninės krypties (liežuvio galiukas pasisuka į šoną ir oras einantis jo viduriu nukrypsta į šoną, į viršutinių dantų kampą).

Braun (1999) teigia, kad burniniams sigmatizmomams priklauso tarpdantinis sigmatizmas (atsiranda dėl liežuvio viršūnės stūmimo tarp priekinių dantų ir atpažįstamas dėl žemai ir dusliai (bukai) skambančio garso s), priedantinis sigmatizmas (neuždaromas griovelis ir liežuvis atsiremia į viršutinių dantų galinę plokštumą taip, kad oras išeina pro dantis), gomurinis sigmatizmas (atsiranda švebeldžiavimas dėl per daug į galą, link kietojo gomurio nustumtos liežuvio viršūnės), švilpiantis sigmatizmas (atsiranda dėl per žemo liežuvio griovelio ir forsuočiai artikuluojamos oro viršūnės), liežuvio – lūpų sigmatizmas (pasitaiko retai, pasireiškia labai pastebima garso sudarymo forma tarp liežuvio viršūnės ir viršutinės lūpos arba tarp liežuvio viršutinės ir apatinės lūpos), lūpinis sigmatizmas (pakeičiamasis garsas sudaromas be liežuvio, priekinėje burnos dalyje tarp dantų ir „straublio“ forma atkištų lūpų, girdima sumaišyta garso forma tarp f ir s), lūpinis – dantinis sigmatizmas (būna tada, kai garsas s sudaromas tarp pakeltos į viršų apatinės lūpos ir viršutinių priekinių dantų arba viršutinės lūpos ir apatinių priekinių dantų).

Nasale (nosinių) sigmatizmų atvejais dėl neteisingos liežuvio padėties švilpiamieji garsai įgauna nosinį pašalinį garsą. Braun (1999) išskiria:

- *Sigmatismus nasalis partialis*, kai nenormalus garso s sudarymas atsiranda kartu su pataloginiais sniaukrojimo komponentais (atviras kalbėjimas pro nosį).
- *Sigmatismus nasalis totalis*, kai visas artikuliacinis oras praeina pro nosį ir nosiaryklėje sudaro švilpiantį, šnopuojantį, pučiantį garsą.
- *Sigmatismus velaris partialis* arba *totalis*, kai dėl nepakankamai uždaro minkštojo

gomurio šnopuojantis garsas iš dalies arba visai neleidžia susidaryti garsui s, atsiranda dalinis arba visiškas šnopavimo sigmatizmas.

➤ *Sigmatismus pharyngealis nasilatus*, kai tarp liežuvio pagrindo ir užpakalinės ryklės sienelės atsirandantis ryklinis garsas su pašaliniu nosiniu garsu sudaro garsą s.

Böhme (1997) nosinius sigmatizmus skiria į: nosinius (dalinis arba visiškas), gomurinius (dalinis arba visiškas), faringinius, laringinius.

Wirth (1994) išskiria šias sigmatizmo rūšis: lūpų dantinis, liežuvinis (tarpdantinis, daugybinis tarpdantiškumas, universalus tarpdantiškumas, tarpdantinis šoninis, priedantinis, šoninis, švilpiantis – šaižus, pseudolateralinis), gomurinis (nosinis – dalinis, totalinis nosinis, gomurinis – dalinis, totalinis gomurinis), faringinius (paprastasis faringinis, nosinis faringinis), laringinius (paprastasis laringinis). Liežuvio kišimą tariant garsus dėl atviro sukandimo ar nusileidusio apatinio žandikaulio Wirth (1994) vadina tarpdantiniu sigmatizmu. Autorius teigia, kad daugybinis tarpdantiškumas atsiranda tada, kai garsai t, d, n, l, r tariami tarp dantų iškištu liežuvio. Universalus tarpdantiškumas – kai tarp dantų kišant liežuvį tariami visi garsai, išskyrus h, o, u. Anot autoriaus, tarpdantinis šoninis sigmatizmas būna tada, kai šoninis liežuvio kraštas iškišamas į priekį tarp krūminių dantų. Švilpiantis šaižus sigmatizmas atsiranda, kai per gilus liežuvio griovelis arba per stipri oro srovė, girdimas aštrus švilpimas. Pseudolateralinis sigmatizmas atsiranda tada, kai liežuvio galiukas ir griovelis pasisuka į šoną, oro srovė pasisuka į šoną, į dantų kampą (Wirth, 1994). Kai esti gomurinis sigmatizmas, liežuvio galiukas atsitraukia ir oro srovė nukreipiama liežuvio viduriu link kietojo gomurio. Wirth (1994) nosiniais sigmatizmais vadina tokį garso s tarimą, kai oras eina pro nosį. Dalinis nosinis sigmatizmas atsiranda tada, kai liežuvio padėtis gera, bet netinkama gomurio užsklanda. Kai yra totalinis nosinis sigmatizmas, liežuvio padėtis tokia, kaip ir tariant garsą t, o visas oras išeina pro nosį. Gomurinis sigmatizmas būna, kai tariamą garsą sudaro nepakankamai nusileidusi gomurio užsklanda ir užpakalinė ryklės sienelė. Faringiniai sigmatizmai atsiranda sutrikus ryklės funkcijai, o laringiniai – sutrikus gerklės funkcijai (Böhme, 1997, Wirth, 1994).

Böhme (1997), Braun (1999) dar išskiria parasigmatizmą (garso s keitimą kitais garsais) ir asigmatizmą (garso s praleidimą).

Rotacizmas, pararotacizmas, greblavimas – garsų r, r' tarimo trūkumai (Garšvienė, 1993). Rotacizmas (reravimas) dar apibūdinamas kaip visiškas garso r nebuvimas ar netaisyklingas jo artikuliacija, pararotacizmas – tarimo trūkumas, kai r keičiamas kitais priebalsiais, dažniausiai l, d, n, j (Surowaniecas, 1997).

Rotacizmas gali būti gomurinis (veliarinis, uvuliarinis), viendūžis r, vežėjiškas r. Kartais tariant r virpa liežuvio šonas ar net skruostas, kai oro srovė išeina tarp liežuvio krašto ir viršutinių krūminių dantų, rečiau virpa abu skruostai (Garšvienė, 1993). Veliarinio rotacizmo

atveju tariant r liežuvio šakniai priartėjus prie minkštojo gomurio, susidaro plyšys. Oras, eidamas tuo plyšiu, virpina minkštąjį gomurį. Uvuliarinio rotacizmo atveju virpa liežuvėlis, o turėtų virpėti liežuvio galiukas (Garšvienė, 1993).

Braun (1999) išskiria šiuos rotacizmus: lūpinis, lūpų dantinis, tarpdantinis, liežuvio alveolinis, liežuvio gomurinis, liežuvio faringinis, gerklinis, skruostinis. Dar išskiria dažnai pasitaikantį paralelinį sudarymą, vadinamą pararotacizmu. Dar mini ir arhotazismą, kai vibruojančio garso visai nėra.

Wirth (1994) rotacizmus skirsto pagal artikuliacijos vietą (liežuvio dantinis, liežuvio gomurinis, veliarinis, liežuvio ryklinis, nosinis), ir pagal sudarymo būdą (virpamasis lūpinis, lūpų dantinis, tarpdantinis, gomurinis, veliarinis, gerklinis, abilūpis, skruostinis, marginalinis). Anot autoriaus, esant liežuvio dantiniam rotacizmui, liežuvio galiukas ir viršutiniai dantys sudaro šlamesį panašų į garsą š. Liežuvio gomurinis rotacizmas atsiranda tada, kai pakeltas liežuvio galiukas ir priekinis gomurys. Esant skruostiniam rotacizmui, virpa skruostas. Tarpdantinis rotacizmas yra tada, kai virpa liežuvio galiukas arba vienas, arba kartu su viršutine lūpa. Marginaliniu rotacizmu Wirth (1994) vadina tokį r tarimą, kai virpa liežuvio šonai.

Netaisyklingas garsų k, g, ch tarimas. Kapacizmas apibūdinamas kaip nemokėjimas tarti garso k. Gamacizmas – tai garsų g ir g', chitizmas – garsų ch ir ch' netaisyklingas tarimas. Garšvienė (1993) kapacizmą, gamacizmą, chitizmą vadina liežuvio užpakalinių priebalsių tarimo trūkumais, nes tariant garsus k, g, ch tarimo trūkumai būna tokie pat, todėl vartoti atskirų garsų tarimo pavadinimus nėra tikslinga.

Skardžiųjų priebalsių tarimo trūkumai. Kai kurie vaikai skardžiuosius porinius priebalsius taria nepakankamai skardžiai arba visiškai dusliai. Vienų vaikų dusliai taria tiek pučiamieji (v, z, ž), tiek sprogstamieji (b, d, g), kitų – tik sprogstamieji (Garšvienė, 1993; Гриншпун, 1997).

Literatūros analizės apibendrinimas. Galima išskirti dvi pagrindines kalbos raidos teorijas. Viena teigia, kad kalba yra išmokstama, kita – kalba yra įgimta. Kalbos išmokimui įtakos turi aplinka ir visapusiška komunikacija. Kai kalba įgimta, tai jai įtakos turi ne aplinka, o pačio žmogaus smegenų brandimas.

Nagrinėjant kalbos stadijas taip pat matyti, kad išsiskiria du kalbos supratimo aspektai: verbalinis komunikacinis ir pati kalba kaip sistema.

Apžvelgiant ketverių metų vaiko kalbą matyti, kad jai būdingas egocentrizmas. Šio amžiaus vaikai kaito žodžius, vartoja daugiskaitą, veiksmažodžio laikus, derina būdvardžius su daiktavardžiais. Taisyklingai taria beveik visus garsus išskyrus r ir pučiamuosius. Vaikas kalba prijungiamaisiais sakiniais, nors ne visada gramatiškai taisyklingai. Savo kalboje nevartoja padalyvių ir pusdalyvių. Kurz (2010) tvirtina, kad jau ketverių metų vaikas turi diferencijuoti

visus garsus, tai yra, tokio amžiaus vaikui jau susiformavę fonemų vaizdiniai, taisyklingas garsų tarimas, vaikas kalba visiškai „švariai“.

Logopedinėje literatūroje įvairių autorių darbuose dislalijų formose galima pastebėti panašumų ir skirtumų. Andrijanova, Vilkienė (1990) Garšvienė (1993) išskiria tokias dislalijų formas: sigmatizmą, rotacizmą, lambdacizmą. Wirth (1994) išskiria dar ir kapacizmą, kurį Garšvienė (1993), greta gamacizmo, chitizmo, vadina liežuvio užpakalinių garsų tarimo trūkumais. Taip pat Garšvienė mini skardžiųjų priebalsių tarimo trūkumus. Franke (1998), Böhme (1997), Bode (2010), Kurz (2010) išskiria šetizmą. Franke (1998) dar išskiria deltacizmą (garso d tarimo trūkumai), betacizmą (garso b tarimo trūkumai).

Užsienio literatūros šaltiniuose minima, ką geba tarti ketverių metų vaikai. Tačiau lietuvių literatūroje mažai informacijos, kokius garsus geba tarti keturmečiai, su kokiais sunkumais susiduria, kokie būdingi garsų tarimo trūkumai, jų gausa ir įvairovė.

2. Ketverių metų amžiaus vaikų tarimo tyrimas

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimu siekiama išsiaiškinti ketverių metų vaikų gebėjimą ištarti kalbos garsus. Šiam tikslui pasiekti buvo pasirinktas tarimo tyrimo nestandartizuotas testas. Jis sudarytas iš dviejų blokų:

1. Demografiniai duomenys;
2. Garsų tarimo tyrimas.

Žinios apie tiriamųjų gebėjimą tarti kalbos garsus buvo surinktos raštu. Tarimo tyrimo kortelės pildė tiriantysis. Jos yra anoniminės (vaikų vardai yra pakeisti). Vaikų tartis įvertinama, jiems pakartojant tiriančiojo pasakytą garsą, skiemenį, žodį ir sakinį. Tarimo tyrimo testas sudarytas, remiantis LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Dėl asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarkos (2000) ir Gaulienės, Giedrienės, Grikainienės parengta tarties tikrinimo kortele (2000) (1 priedas).

2.2. Tiriamųjų apibūdinimas

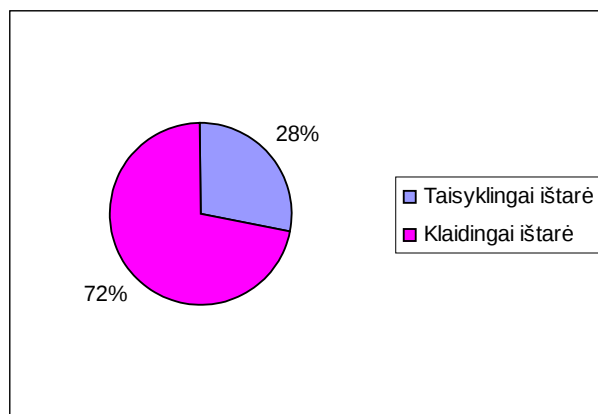
Tyrimo dalyvavo 100 bendrojo lavinimo darželio vaikų. Jų amžius buvo 4 metai. Šių vaikų gimtoji kalba – lietuvių.

Tyrimas atliktas: Šilutės lopšeliuose – darželiuose „Ažuoliukas“, „Gintarėlis“, „Žvaigždutė“, „Raudonkepuraitė“, 2009 m. gruodžio – 2010 m. sausio mėnesiais. Tirti buvo tie vaikai, kurie tuo metu lankė ugdymo įstaigą.

2.3. Tarimo tyrimo rezultatai

2.3.1. Atskirų garsų tarimas

Buvo ištirta, kaip ketverių metų vaikai geba tarti atskirus garsus. Iš 100 tirtų vaikų, taisyklingai visus atskirus garsus ištarė tik 28% vaikų, netaisyklingai – 72% (1 pav.).



1 pav. Atskirų garsų tarimo tyrimo rezultatai

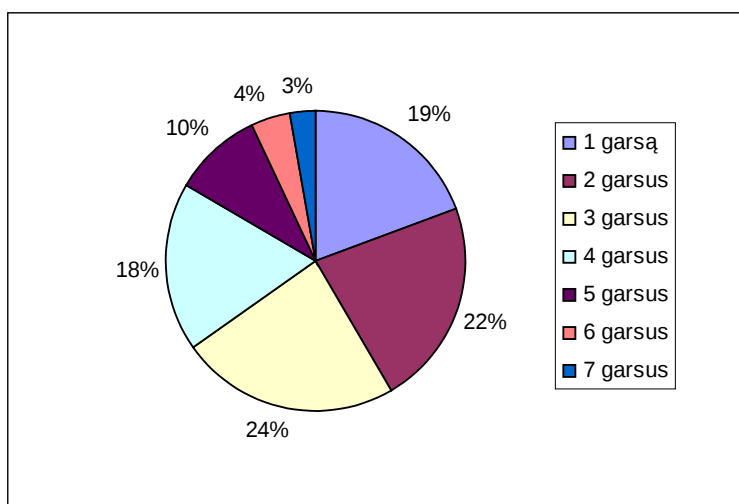
Tyrimo rezultatai parodė, kad tariant atskirus garsus, 39% tiriančiųjų būdingi kelių garsų grupių tarimo trūkumai. Kelių garsų grupių tarimo trūkumai, tai garsų s, z, c, dz, š, ž, č, dž; r, l, k, g ir kitų garsų netinkamas tarimas, keitimas kitais garsais ir tarpusavyje, garsų praleidimas. Kelių garsų grupės tarimo atvejais, dažniausiai pasitaikė švilpiamųjų (s, z), šnypščiamųjų (š, ž, č, c), garso r, balsių ir dvibalsių netinkamas tarimas. 33% tiriamiesiems būdingi vienos garsų grupės tarimo trūkumai (1 lentelė).

1 lentelė

Garsų grupių tarimo trūkumai

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Vienos garsų grupės tarimo trūkumai	33	33%
Kelių garsų grupių tarimo trūkumai	39	39%

Pagal dažnumą ketverių metų vaikai netiksliai tarė, keitė kitais tris ir du garsus, vieną garsą ir keturis garsus. 3% vaikų netiksliai tarė, keitė kitais šešis ir septynis garsus (2 pav.). Tiriamieji, kurie netiksliai tarė, keitė kitais vieną, du ar tris garsus, daugiausia netaisyklingai tarė dvibalsį uo ir garsus r, š, dž. Tų tiriamųjų, kurie netiksliai tarė keturis, penkis, šešis ar septynis garsus, trūkumai pastebėti tariant švilpiamuosius garsus, garsą r. 28% likusių tiriamųjų atskirus garsus tarė taisyklingai.



2 pav. Netaisyklingai tariamų garsų skaičius, %

Procentinis tarimo trūkumų formų pasiskirstymas pagal neištariamų atskirų garsų skaičių, parodo, kurios iš garsų tarimo trūkumų formų būdingiausios ketverių metų vaikų kalboje (2 lentelė/3pav). Paaiškėjo, kad gausiausios yra sigmatizmas (53%) ir rotacizmas (29%). Rečiau pasitaikė kapacizmas (1%) ir jotacizmas (1%). Lambdacizmo, gamacizmo, chitizmo, skardžiųjų priebalsių tarimo trūkumų nepasitaikė (0%). Taip pat nustatyti balsių (7%) ir dvibalsių (9%)

tarimo trūkumai. Dažniausiai netinkamai tariaami buvo sutaptiniai dvibalsiai uo, ie. Sudėtiniai dvibalsiai (ai, au, ei, ui, oi) buvo ištariai ir girdimi aiškiai.

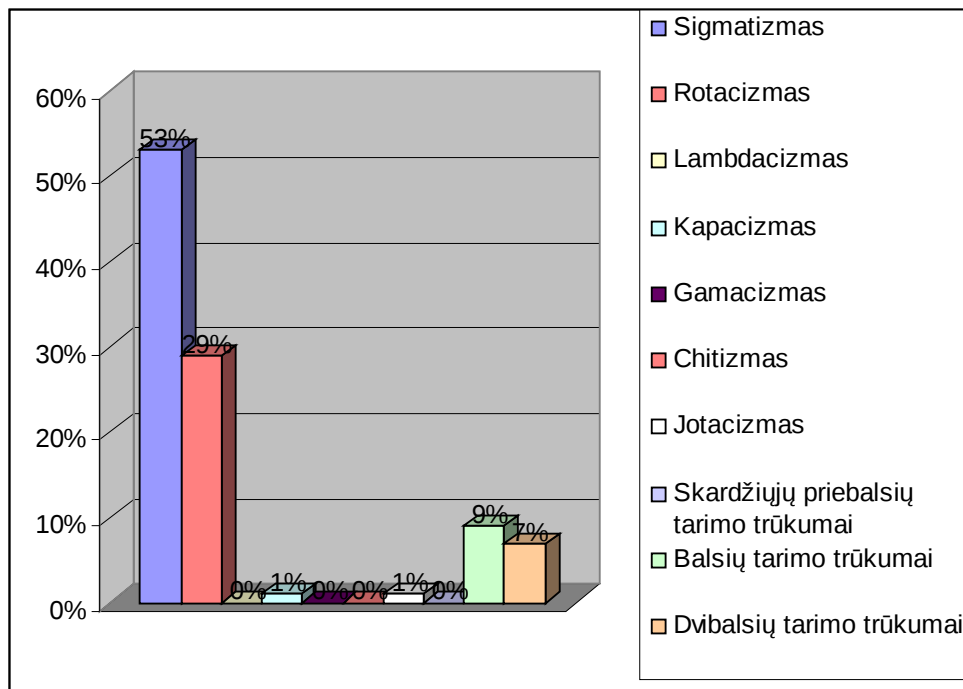
Kaip teigia Andrianova (2004), garsas s mūsų kalboje vienas dažniausių, o garsai z, c, ypač dz reti. Jų padaugėja dėl asimiliacijos įtakos. Kazlauskienės, Raškinio (2009) tyrimo duomenimis, priebalsis s yra pirmoje vietoje, o priebalsis r – septintoje vietoje pagal fonemų dažnumą lietuvių kalboje. Girdenio (2003) duomenimis, priebalsis s yra trečioje vietoje, o priebalsis r – vienuoliktoje vietoje pagal bendrinės lietuvių kalbos fonemų dažnumą. Todėl šių priebalsio tarimo trūkumai kalboje labai pastebimi.

2 lentelė

Tarimo trūkumų formų dažnumas tariant atskirus garsus

Dislalių formos	Neištariamų garsų skaičius	Neištariamų garsų skaičius, %
<i>Sigmatizmas</i>	65	53%
Tarpdantinis sigmatizmas	2	2%
Priedantinis sigmatizmas	0	0%
Šnypščiamasis sigmatizmas	1	1%
Švilpiamasis sigmatizmas	0	0%
Šoninis sigmatizmas	0	0%
Nosinis sigmatizmas	0	0%
Lūpų dantinis sigmatizmas	0	0%
S – Š grupės garsų painiojimas tarpusavyje	62	50%
<i>Rotacizmas</i>	35	29%
Gomurinis rotacizmas	0	0%
Viendūžis garsas r	6	5%
Šoninis rotacizmas	0	0%
Lūpinis garsas r	0	0%
R keičiamas į l	20	16%
R keičiamas į v	0	0%
R keičiamas į j	2	2%
Visiškas r netarimas	7	6%
<i>Lambdacizmas</i>	0	0%
<i>Kapacizmas</i> (garso k tarimo trūkumai)	1	1%
<i>Gamacizmas</i> (garso g tarimo trūkumai)	0	0%
<i>Chitizmas</i> (garsų ch, h tarimo trūkumai)	0	0%
<i>Jotacizmas</i>	1	1%
<i>Skardžiųjų priebalsių</i> <i>tarimo trūkumai</i>	0	0%
<i>Balsių tarimo trūkumai</i>	11	9%
Ė keitimas į e	4	4%
O keitimas į uo	3	3%

Ė keitimas į ie	4	4%
Dvibalsių tarimo trūkumai	9	7%
Uo keitimas į o	8	6%
Ie keitimas į i	1	1%



3 pav. Atskirų garsų tarimo trūkumų formos, %

Daugiau nei pusei tiriamųjų buvo būdinga sigmatizmas. Tačiau nebuvo išskirta gausiausia sigmatizmo rūšis. Pasitaikė tarpdantinio (2%) ir šnypščiamojo (1%) sigmatizmo. Daugiausia nustatyta s – š grupės garsų painiojimo tarpusavyje atvejų (50%). Nepasitaikė priedantinio, švilpiamojo, šoninio, nosinio, lūpų dantinio sigmatizmo atvejų.

Rotacizmas sudaro beveik trečdalį visų garsų tarimo trūkumų. Garso r keitimas į kitus garsus sudaro 18% visų netaisyklingų garsų tarimo atvejų. Garsas r buvo keičiamas į l (16%), į j (2%). Garso r keitimo į garsą v nebuvo. Pasitaikė viendūžio garso r tarimo atvejų (5%). Buvo ir tokių tiriamųjų, kurie iš viso netarė garso r (6%).

Iš balsių dažniausiai pasitaikė ė keitimas į e ir ie.

2.3.2. Garsų tarimas skiemenyse

Ištyrus skiemenų tarimą, paaiškėjo, kad taisyklingai skiemenis ištarė 25 tiriamieji. Klaidingai skiemenis tarė 75 tiriamieji. Tik ketvirtadalis keturmečių vaikų skiemenis tarė tinkamai, trys ketvirtadaliai juos tarė klaidingai (3 lentelė).

3 lentelė

Skiemenų tarimo tyrimo rezultatai

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Taisyklingai ištare	25	25%
Klaidingai ištare	75	75%
Iš viso:	100	100%

Tariant skiemenis, 44 vaikams būdingi vienos garsų grupės tarimo trūkumai, 33 – kelių grupių garsų tarimo trūkumai (4 lentelė). Kelių garsų grupių tarimo atvejais, dažniausiai pasitaikė švilpiamųjų (s, z), šnypščiamųjų (š, ž, č, dž), garsų r, ch, balsių ir dvibalsių netinkamas tarimas.

4 lentelė

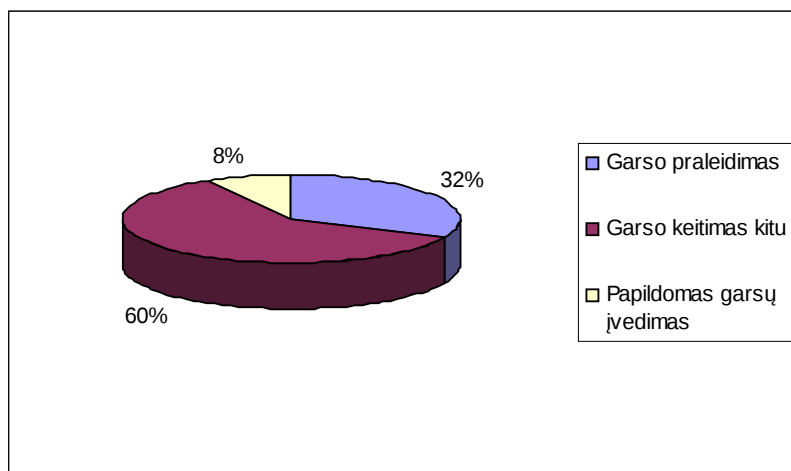
Garsų grupių tarimo trūkumai tariant skiemenis

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Vienos garsų grupės tarimo trūkumai	44	44%
Kelių garsų grupių tarimo trūkumai	31	31%

Analizuojant klaidas, kurias darė tiriamieji, tardami skiemenis (4 pav.), paaiškėjo, kad daugiau nei pusė tiriamųjų linkę vienus garsus keisti kitais, pavyzdžiui, ra → la, šu → su, cė → sė, čė; džio → zio, ra → ja, ca → sa, ča; dzie → jie, vui → pui, kiu → tiu, gie → kie, ha → ka, sa; ry → ly, fa → pa, po → ko, cha → ka, sa; hi → ki; dzie → die, jie; čiu → ciu, siu; fei → vei, fui; ža → ja; zio → žio; žo → zo, jo, šo; žiu → šiu, ziu.

Trečdalis tiriamųjų tardami skiemenis vieną iš garsų praleidžia, pavyzdžiui, cha → a, džio → zio, dzie → zie, fei → fi, fe; ha → a, tuo → to; žiu → ži; lio → lo.

Pasitaikė papildomų garsų įvedimo atvejų. Mažiau nei dešimtadalis tiriamųjų tardami skiemenis įvedė papildomų garsų, pavyzdžiui, čiu → šsiu, jo → juo, hi → ski, ko → kuo; džio → džiuo; zio → ziuo; il → til.



4 pav. Skiemenų tarimo klaidos, %

Tariant skiemenis dažniausia netaisyklinga tarimo forma (5 lentelė) sigmatizmas (48%) (pavyzdžiui, garsų s, z, c, dz ir š, ž, č, dž keitimas tarpusavyje, šu → su, žio → zio; šiu → siu; džio → dzio; čiu → siu; zio → žio; za → ža; cė → čė; sa → ša; sio → šio; žiu → ziu) ir rotacizmas (22%) (pavyzdžiui, ra → la, ja; ry → ly, jy). 9% vaikų būdingas chitizmas, pavyzdžiui, cha → a, ka, ska; ha → a, sa, ka; hi → ji, ki, ski. Skardžiųjų – duslių priebalsių tarimo trūkumai būdingi 6% vaikų, pavyzdžiui, fei → vei. Rečiausia dislalijos forma tariant skiemenis buvo lambdacizmas (1%), pavyzdžiui, lio → jo; lo → jo. 3% vaikų tardami skiemenis netinkamai tarė dvibalsius. Dažniausiai netaisyklingai buvo tariaami sutaptiniai dvibalsiai ie ir uo. Jie buvo keičiami į e ir o. 11% tiriamųjų buvo būdingi balsių tarimo trūkumai. Balsiai buvo keičiami į dvibalsius (ė keičiamas į ie, o į uo).

5 lentelė

Tarimo trūkumų formų dažnumas tariant skiemenis

Tarimo trūkumų forma	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius procentais
<i>Sigmatizmas</i>	62	48%
<i>Rotacizmas</i>	28	22%
<i>Lambdacizmas</i>	1	1%
<i>Kapacizmas</i>	0	0%
<i>Gamacizmas</i>	2	2%
<i>Chitizmas</i>	12	9%
<i>Jotacizmas</i>	0	0%
<i>Skardžiųjų – duslių priebalsių tarimo trūkumai</i>	7	5%
<i>Balsių tarimo trūkumai</i>	14	11%
Balsis ė keičiamas į ie	9	7%
Ė keičiamas į i	2	2%
O keičiamas į uo	3	2%
<i>Dvibalsių tarimo trūkumai</i>	4	3%
Uo keičiamas į o	1	1%
Ei keičiamas į e, ui, i	3	2%

2.3.3. Garsų tarimas žodžiuose

Ištyrus, kaip ketverių metų vaikai taria žodžius, paaiškėjo, kad gebančių taisyklingai ištarti pateiktus visus žodžius vaikų yra tik 9%. 91% tiriamųjų tardami žodžius darė garsų tarimo klaidas (6 lentelė).

6 lentelė

Žodžių tarimo tyrimo rezultatai

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Taisyklingai ištare	9	9%
Klaidingai ištare	91	91%
Iš viso:	100	100%

Tariant žodžius, vienos garsų grupės tarimo trūkumai nustatyti 27% tiriamųjų. 64% tiriamiesiems būdingi kelių garsų grupių tarimo trūkumai (7 lentelė). Kelių garsų grupių tarimo atvejais, dažniausiai pasitaikė šnypščiamųjų (š, ž, č, c), garsų r, ch, balsių ir dvibalsių netinkamas tarimas.

7 lentelė

Garsų grupių tarimo trūkumai tariant žodžius

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Vienos garsų grupės tarimo trūkumai	27	27%
Kelių garsų grupių tarimo trūkumai	64	64%

Buvo ištirta su kokiais sunkumais susiduria tiriamieji tardami žodžius (5 pav.). Paaiškėjo, kad labiausiai jiems būdingas garsų sukeitimas (61%), kai vieni garsai pakeičiami kitais, pavyzdžiui, s, š grupės garsų keitimas tarpusavyje (šakutė → sakutė, žvaigždė → zvaigždė, laiškas → laiskas, česnakas → cesnakas, žiedas → ziedas, ėdžios → ėžios) arba keičiami į kitus garsus (čiaupas → siaupas, cukrinė → sukrinė, pačiūžos → pasiūžos, motociklas → mososiklas).

Garsas r keičiamas į l, j (raketa → laketa, jaketa; voras → volas, vojas; erelis → ejejis, elelis; skrybėlė → sklybėlė; driežas → dliežas; kreida → kleida; zebra → zebłas; ropė → lopė; riešutai → liešutai; varna → valna; ažuolas → ajuolas; šarka → šajka; žirafa → zijafa; tvora → tvoja; tortas → tojtas; kukurūzas → kukujūzas).

Ch, h – k (chaldas → kalatas; hamakas → kamakas; šachmatai → šakmatai; herbas → kerbas).

Uo – o (ąžuolas → ažolas; puodas → podas).

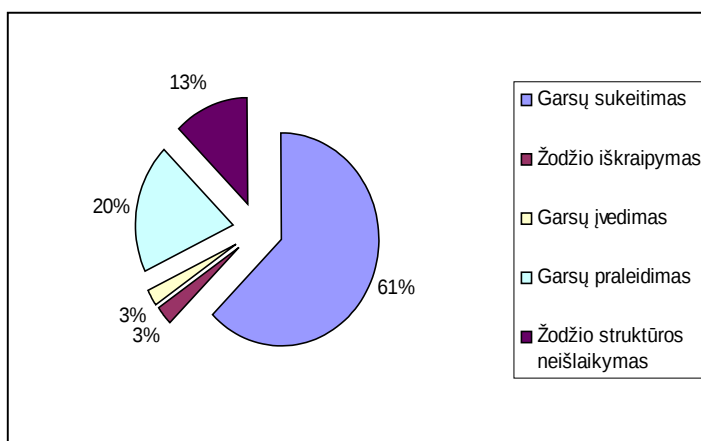
Ė – e (skrybėlė → sklybėlė); o – uo (koja → kuoja; ropė → luopė; loto → lotuo).

20% tiriamųjų tardami žodžius praleidžia garsus. Dažniausiai priebalsiai buvo keičiami: dz (zidorius, zinguliukai); praleidžiami: r (zebas, aketa, totas). Fonemos buvo praleidžiamos žodžio pradžioje (ropė → opė, liemenė → iemenė, peilis → eilis), žodžio viduryje (šarka → šaka), žodžio pabaigoje (kibiras → kibija).

13% tiriamųjų neišlaiko žodžio skiemeninės struktūros, juos dažniausiai sutrumpina (česnakas → snakas).

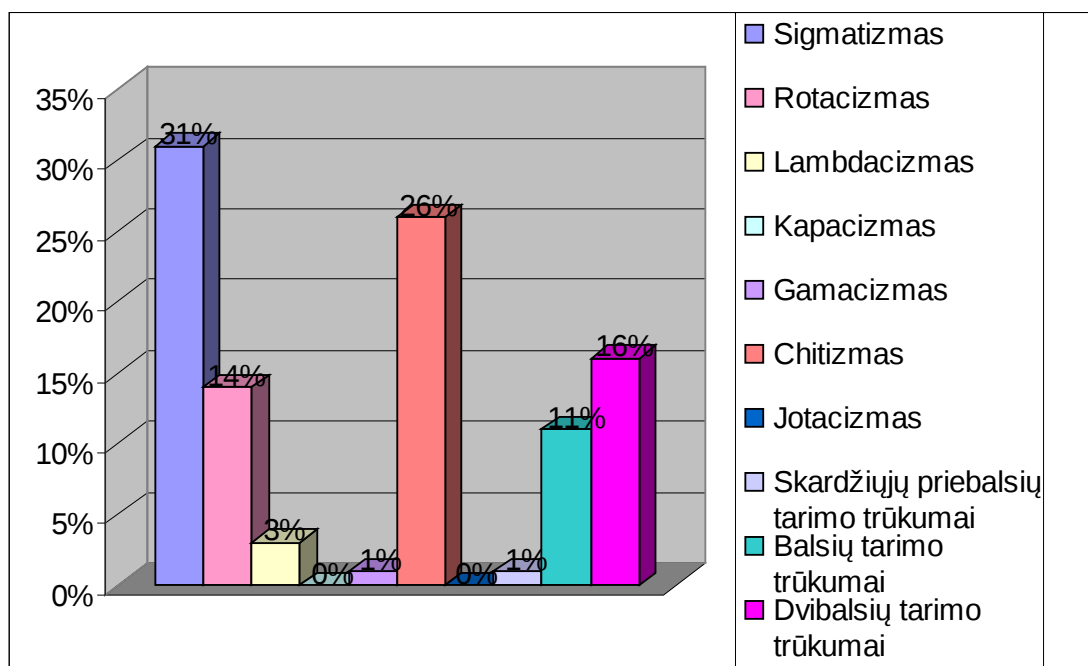
3% tiriamųjų tardami žodžius juos iškraipo, pavyzdžiui, temtonas (telefonas), aatas (chaldas), dyate (gyvatė), kakavaka (kankorėžis), kakauzas (kukurūzas), serbkas (herbas), kasvikai (gvazdikai), acil (asilas). Šiais atvejais tame pačiame žodyje garsai praleidžiami, pakeičiami kitais, sukeičiami vietomis, todėl žodžiai tampa neatpažįstami.

Tik nedaugelis tiriamųjų (3%) tardami žodžius įveda papildomų garsų, pavyzdžiui, zilabapa (žirafa), serbkas (herbas), kakavaka (kankorėžis).



5 pav. Žodžių tarimo klaidos, %

Tariant žodžius dažniausia tarimo trūkumų forma išlieka sigmatizmas (31%) (6 pav.). Taip pat pasitaikė ir rotacizmo atvejų (14%). Garsas r žodžiuose buvo keičiamas į garsą l (raketa → laketa, ropė → lopė, varna → valna), pasitaikė atvejų kai garsas r buvo praleidžiamas (tortas → totas). Padaugėjo chitizmo (26%), dvibalsių tarimo trūkumų (18%) atvejų. Dvibalsis uo buvo keičiamas į o (ąžuolas → ažolas, puodas → podas, liniuotė → liniotė), ie keitė į e (liemenė → lemenė). Pasitaikė ir balsių tarimo trūkumų (9%). Balsė é buvo keičiama į balse e, ie (ūmėdė → ūmedė, skrybėlė → skybelė), balsį o keitė į dvibalsį uo (voras → vuoras, koja → kuoja, loto → lotuo). Ilgieji balsiai nebuvo trumpinami, o trumpieji nebuvo ilginami. Nedaug pasitaikė skardžiųjų priebalsių tarimo trūkumų (1%). Nepasitaikė kapacizmo, jotacizmo, tetizmo, lambdacizmo atvejų.



6 pav. Tarimo trūkumų formos tariant žodžius, %

2.3.4. Garsų tarimas sakiniuose

Iš tyrimo rezultatų paaiškėjo, kad 33% tiriamųjų taisyklingai ištarė visus sakinius nepadarydami nė vienos klaidos. Daugiau nei pusė tiriamųjų (67%) pateiktus sakinius tarė juos klaidingai (9 lentelė).

9 lentelė

Sakinių tarimo tyrimo rezultatai

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Taisyklingai ištarė	33	33%
Klaidingai ištarė	67	67%
Iš viso:	100	100%

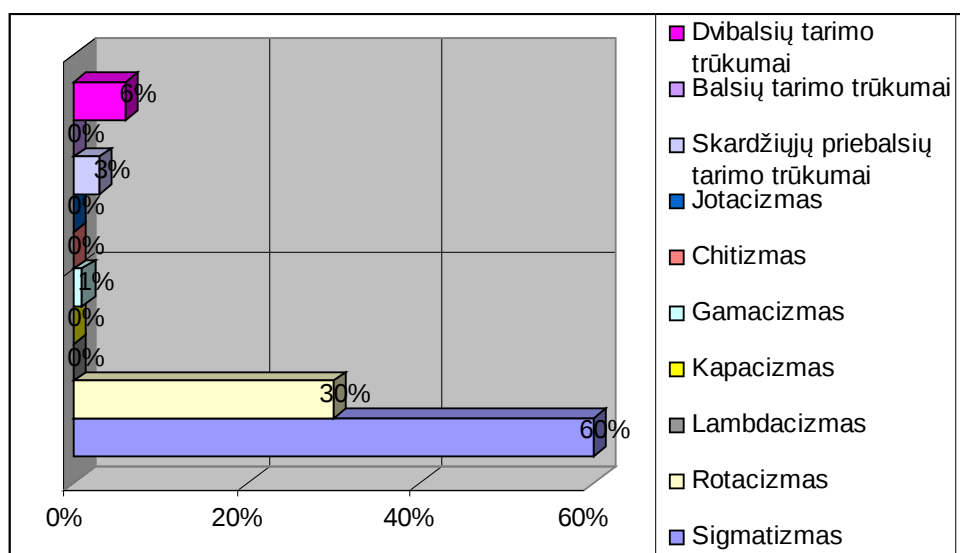
Analizuojant garsų tarimą sakiniuose, paaiškėjo, kad sumažėjo kelių garsų grupės tarimo trūkumai. 21% tiriamiesiems būdingi kelių garsų grupių tarimo trūkumai. Pusei tiriamųjų (46%) būdingi vienos garsų grupės tarimo trūkumai (10 lentelė).

10 lentelė

Garsų grupių tarimo trūkumai tariant sakinius

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Vienos garsų grupės tarimo trūkumai	46	46%
Kelių garsų grupių tarimo trūkumai	21	21%

Tariant sakinius, kaip ir tariant atskirus garsus, skiemenis ir žodžius, dažniausia tarimo trūkumų forma sigmatizmas (60%) (7 pav.). Trečdaliui tiriamųjų buvo būdingas rotacizmas. Garsą r tiriamieji keitė garsu l, j (dabal, dabaj, yja), kartais jo netardavo. 6% tiriamųjų būdingi dvibalsių tarimo trūkumai. Dvibalsį uo keitė į balsį o (važiuoju → važioju). Pasitaikė skardžiųjų priebalsių tarimo atvejų (3%), kai tiriamieji sprogstamuosius priebalsius pakeisdavo kitais sprogstamaisiais (dabar → patar). Rečiausia forma, kuri pasitaikė tiriamiesiems tariant sakinius, buvo gamacizmas (1%). Garsą g tiriamieji keitė kitu garsu arba jo netardavo.



7 pav. Tarimo trūkumų formos tariant sakinius, %

2.3.5. Garsų tarimas sudėtingos struktūros žodžiuose

Tiriant sudėtingos struktūros žodžių tarimą, buvo tiriamasis, kuris atsisakė tarti bet kokį sudėtingos struktūros žodį. To priežastis gali būti labai įvairi: baimė, nemoka ištarti ir nemėginimas tarti. Taisyklingai tariančių sudėtingos struktūros žodžius buvo 13%. Netariančių sudėtingos struktūros žodžių – 86% (11 lentelė).

11 lentelė

Sudėtingos struktūros žodžių tarimo tyrimo rezultatai

	Vaikų skaičius	Vaikų skaičius, %
Taisyklingai ištare	13	13%
Klaidingai ištare	86	86%
Netarė	1	1%
Iš viso:	100	100%

Iš tyrimo rezultatų paaiškėjo, kad iš sudėtingos struktūros žodžių sunkiausiai keturmečiams buvo ištarti žodžius (12 lentelė): šikšnosparnis, kupranugaris, rankšluostis, laikraštis. Daugiausia netinkamai ištarti žodžiai buvo šikšnosparnis ir kupranugaris (po 15%), rankšluostis (14%), laikraštis (13%). Sunkiausia buvo ištarti žodžius, kuriuose buvo keturių priebalsių junginys (nkšl). Daugiausia iškreiptų žodžių variantų buvo tariant žodžius: kupranugaris (22%), šikšnosparnis (21%). Šiuos žodžius tarti sunkiau dėl to, kad žodžiai susideda iš keturių skiemenų, juose yra sunkesni priebalsių junginiai (pr, kšn).

Tariant žodžius laikraštis, laikrodis, darbininkas, kalakutas nebuvo susidurta su skiemenų praleidimo, sukeitimo vietomis atvejais. Galima spėti, kad šie žodžiai keturmečiams gerai pažįstami, skiemenys nėra sudėtingi, nėra priebalsių junginių. Todėl ištarti šiuos žodžius jiems nėra sudėtinga.

Pasitaikė atvejų, kai tariant žodžius, tiriamieji pridėdavo skiemenys. Skiemenų pridėjimo atvejų pasitaikė tariant žodį kupranugaris (43%), šikšnosparnis (28,5%) ir biblioteka (28,5%).

Tariant žodžius, pasitaikė atvejų, kai neištariami garsai buvo pakeičiami kitais. Žodyje šikšnosparnis (33%), kuris buvo dažniausias pagal netariamų garsų pakeitimo atvejų, garsas š buvo keičiamas į s, r keičiamas į l. Garsai š ir l buvo keičiami ir žodyje laikraštis. 24% tiriamųjų šiame žodyje esančius garsus š ir r keitė į s ir l.

Garsai buvo praleidžiami, sukeičiami vietomis ir tarpusavyje tariant žodį šikšnosparnis (29%). Dažniausiai buvo praleidžiamas garsas k, š. Rečiausi žodžiai, kuriuose buvo garsų praleidimo, sukeitimo tarpusavyje ir vietomis atvejų, darbininkas (3%) sunkvežimis (3%). Pirmajame žodyje buvo praleidžiamas garsas r. Antrajame – garsas k.

Pasitaikė tokių atvejų, kai tiriamieji visiškai iškraipė žodžius ir jie buvo sunkiai išanalizuojami. Tokių atvejų daugiausia pasitaikė tariant žodžius šikšnosparnis (26%) ir kupranugaris (26%).

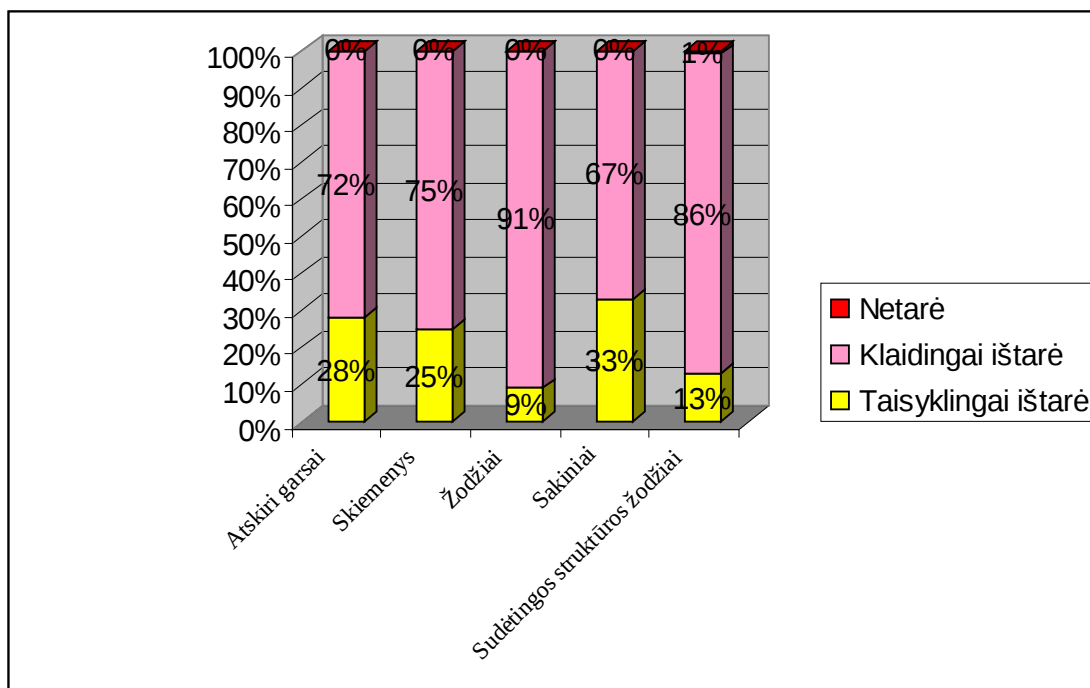
12 lentelė

Sudėtingos struktūros žodžių tarimo klaidos

		Vaikų netinkamai ištarusių žodžių skaičius, %		Iškreipiamų žodžių variantai ir jų skaičius, %		Skiemenų praleidimo, sukeitimas vietomis skaičius, %		Skiemenų pridėjimo skaičius, %		Netariamų garsų pakeitimų skaičius, %		Garsų praleidimų, sukeitimų tarpusavyje ir vietomis skaičius, %		Sunkiai išanalizuojamų variantų skaičius, %	
1	Šikšnosparnis	57	15%	35	21%	5	11%	2	28,5%	21	33%	19	29%	5	26%
2	Kupranugaris	57	15%	37	22%	21	48%	3	43%	4	6%	6	9%	5	26%
3	Rankšluostis	53	14%	24	14%	2	5%	0	0%	11	18%	10	15%	3	16%
4	Laikraštis	52	13%	17	10%	0	0%	0	0%	15	24%	8	12%	1	5%
5	Laikrodis	40	10%	7	4%	0	0%	0	0%	2	3%	5	7,5%	0	0%
6	Sunkvežimis	38	10%	12	7%	8	18%	0	0%	3	5%	2	3%	1	5%
7	Sportbatis	31	8%	9	5%	1	2%	0	0%	2	3%	5	7,5%	1	5%
8	Darbininkas	25	6%	6	4%	0	0%	0	0%	4	6%	2	3%	0	0%
9	Biblioteka	25	6%	17	10%	7	16%	2	28,5%	0	0%	5	7,5%	3	16%
10	Kalakutas	13	3%	5	3%	0	0%	0	0%	1	2%	4	6%	0	0%

Tarimo tyrimo rezultatų palyginimas

Apibendrinus tyrimo rezultatus, paaiškėjo, kad taisyklingai tariančių garsus tiriamųjų buvo nedaug. Matoma, kad netaisyklingai tariamų garsų skaičius didėja, jei reikia ištarti ne vieną izoliuotą garsą, o skiemenį, žodį. Visus garsus, skiemenis, sakinius taisyklingai tarė tik trečdalis tiriamųjų. Tardami žodžius tiriamieji darė daugiausia klaidų, todėl taisyklingai juos ištarė tik 9% visų tiriamųjų. Sudėtingos struktūros žodžius taisyklingai ištarė 13% tiriamųjų (8 pav.). Tiriant garsų tarimą, buvo tiriamasis, kuris atsisakė ištarti sudėtingos struktūros žodžius (1%). Atsisakymo priežastimi galėjo būti baimė, sakymas, kad nemoka ištarti ir nemėginimas tarti.

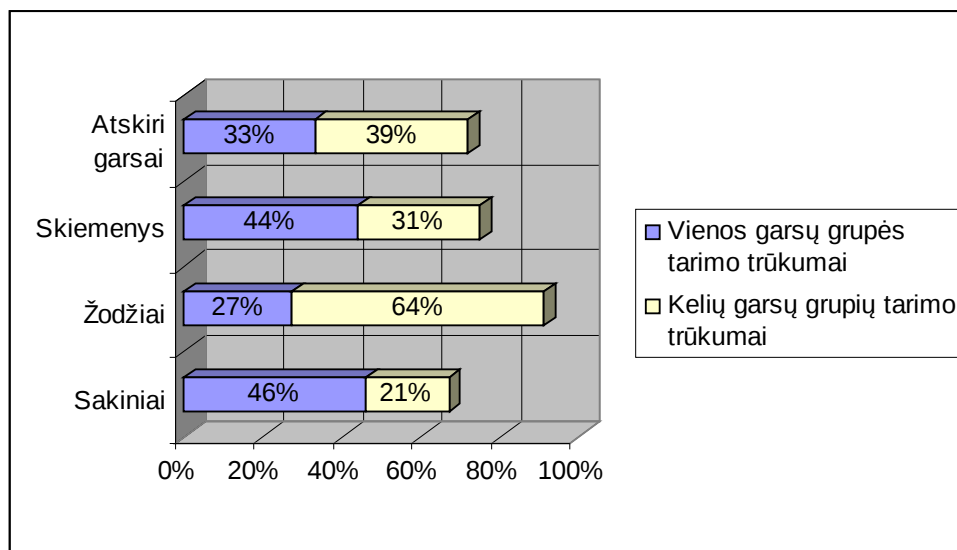


8 pav. Atskirų garsų, skiemenų, žodžių, sakinių, sudėtingos struktūros žodžių tarimo palyginimas

Nustatant garsų grupių tarimo trūkumus, matoma, kad santykis tarp vienos ir kelių garsų grupių yra beveik vienodas (9 pav.). Tariant atskirus garsus, santykis tarp vienos ir kelių garsų grupių tarimo trūkumų, yra vienodas. 33% tiriamųjų būdinga vienos garsų grupės tarimo trūkumai, 39% tiriamųjų – kelių garsų grupės tarimo trūkumai.

Lyginant atskirų garsų grupių tarimo trūkumus su skiemenų grupių tarimo trūkumais, matoma, kad tariant skiemenis 11% padidėjo vienos garsų grupės tarimo trūkumai, o kelių garsų grupių tarimo trūkumai sumažėjo 8%. Tariant žodžius, vienos garsų grupės tarimo trūkumai buvo būdingi 27% tiriamųjų. Lyginant šiuos duomenis su atskirų garsų tarimu, tariant žodžius vienos garsų grupės tarimo trūkumų buvo 6% mažiau nei tariant atskirus garsus. Tariant skiemenis ir sakinius tiriamiesiems vienos garsų grupės tarimo trūkumai buvo dažnesni nei tariant žodžius.

Daugiausia kelių garsų grupių tarimo trūkumų buvo tiriamiesiems tariant žodžius (64%). Tariant skiemenis kelių garsų grupių tarimo trūkumų buvo dvigubai mažiau nei tariant žodžius, o tariant sakinius kelių garsų grupių tarimo trūkumų buvo trigubai mažiau nei tariant žodžius. Tardami atskirus garsus 39% tiriamųjų buvo būdingi kelių garsų grupių tarimo trūkumai.



9 pav. Atskirų garsų, skiemenų, žodžių, sakinių garsų grupių tarimo trūkumų palyginimas

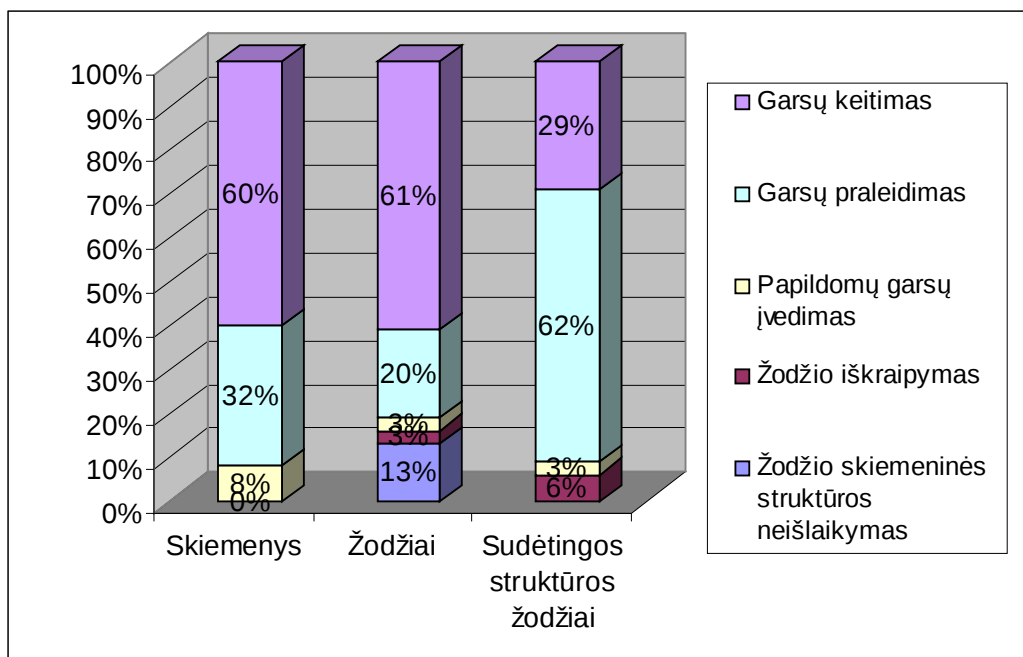
Daugelio tirtų ketverių metų vaikų tarsena nėra taisyklinga. Netaisyklingai tardami keturmečiai sukeičia garsus, praleidžia juos, papildomai įveda, iškraipo, neišlaiko skiemeninės žodžio struktūros (10 pav.). Dažniausia klaida tariant skiemenis ir žodžius – garsų keitimas. Tariant skiemenis 60% tiriamųjų vienus garsus keitė kitais, tariant žodžius 61% tiriamųjų keitė garsus kitais.

Nemažai tiriamųjų tardami skiemenis, žodžius ir sudėtingos struktūros žodžius praleisdavo garsus. Tardami skiemenis 32% tiriamųjų praleisdavo garsą, tardami žodžius – 20% tiriamųjų, o tardami sudėtingos struktūros žodžius – 62% tiriamųjų praleisdavo vieną iš garsų.

3% tiriamųjų žodžius iškraipydavo tardami žodžius, tariant sudėtingos struktūros žodžius, žodžių iškraipymo atvejų padaugėjo (6%).

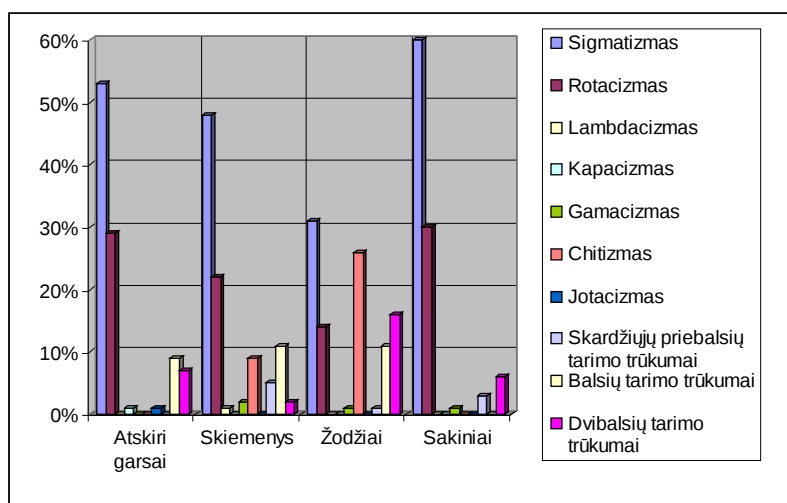
Nedidelė dalis tiriamųjų tardami skiemenis (8%), žodžius (3%), sudėtingos struktūros žodžius (3%) papildomai įveda garsų.

Tardami žodžius, 13% tiriamųjų keturmečių neišlaiko skiemeninės žodžio struktūros.



10 pav. Netaisyklingas skiemenų, žodžių, sudėtingos struktūros žodžių tarimas, %

Iš tyrimo rezultatų paaiškėjo, jog dažniausia tarimo trūkumų forma ketverių metų amžiaus vaikų tarpe yra sigmatizmas ir rotacizmas. Tyrimas atskleidė, kad tariant atskirus garsus, skiemenis, žodžius ir sakinius, tarimo trūkumų skaičius tik daugėjo (11 pav.).



11 pav. Tarimo trūkumų formos tariant įvairius kalbėjimo vienetus

Rotacizmo atvejų daugiausia pasitaikė tariant sakinius ir atskirus garsus, mažiau pasitaikė tariant žodžius. Mažiausiai pasitaikė lambdacizmo, kapacizmo, gamacizmo, jotacizmo atvejų. Tariant vis sudėtingesnę kalbos vienetą, padaugėjo chitizmo atvejų: skiemenyse – 9%, žodžiuose – 26%. Tiriant sakinių tarimą neužfiksuota balsių tarimo trūkumų. Tariant atskirus garsus su balsių tarimo sunkumais susidūrė 9% tiriamųjų, tiriant žodžių ir skiemenų po 11% tiriamųjų. Su dvibalsių tarimo trūkumais buvo susidurta visais atvejais: tariant atskirus garsus užfiksuota 7%

šių tarimo trūkumų, tariant skiemenis – skaičius sumažėjo trečdaliu (2%), tariant žodžius šių tarimo trūkumų skaičius buvo didžiausias (16%), o tariant sakinius – 6%.

Išvados

- Šiuo tyrimu paaiškėjo, kad taisyklingai atskirus garsus taria trečdalis vaikų, skiemenis taisyklingai taria ketvirtadalis, žodžius – tik viena dešimtoji tiriamųjų. Dauguma netaisyklingos tarties vaikų klysta tardami kelių grupių garsus.
- Ketverių metų amžiaus vaikams būdingiausi sudėtingos artikuliacijos garsų tarimo trūkumai. Dažniausia tarimo trūkumų forma buvo sigmatizmas bei parasigmatizmas. Dažniausiai pasitaikančios sigmatizmo formos buvo tarpdantinis ir šnypščiamasis sigmatizmas. Taip pat vaikų kalboje pasitaikė s – š garsų grupės painiojimo tarpusavyje atvejų.
- Trečdaliui tiriamųjų būdingas pararotacizmas, arotacizmas bei vienadūžis rotacizmas.
- Tiriamųjų kalboje mažiausiai pasitaikė kapacizmo, gamacizmo, jotacizmo atvejų.
- Mažiausiai garsų tarimo trūkumų nustatyta tariant žodžius, o daugiausia tariant atskirus garsus, skiemenis, sakinius ir sudėtingos struktūros žodžius.
- Netaisyklingai tardami skiemenis, žodžius, sudėtingos struktūros žodžius, tiriamieji juos sukeičia, įveda papildomų garsų, juos praleidžia, iškraipo, neišlaiko skiemeninės struktūros. Dažniausios garsų sukeitimo klaidos.

Literatūra

1. Andrianova, A. (2004). *Tark garsus taisyklingai*. Šiauliai: Lucilijus.
2. Andrianova, A. (2008). *Garsų Š ir Ž tarimas*. I dalis. Šiauliai: Lucilijus.
3. Andrianova, A., Vilkienė, A. (1990). *Garsų tarimas*. Kaunas: Šviesa.
4. Andriekienė, R., M., Ruzgienė, A. (2001). *Ankstyvosios vaikystės pedagogika*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
5. Baumgartner, S., Füssenich, I. (1999). *Sprachtherapie mit Kindern*. München: Ernst Reinhardt Verlag.
6. Bendorienė, A. (Sud.). (2005). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera.
7. Bode, H. (2010). *Indikationen zur Verordnung von Logopädie bei umschriebenen entwicklungsstörungen der Sprache und bei Zweisprachigkeit: Deutsche Gesellschaft für Sozialpädiatrie und Jugendmedizin*.
http://dgspj.de/index.php?option=com_content&view=article&id=65:indikationzurlogopaedie&catid=67:erkrankungen&Itemid=110 (žiūrėta 2010 – 01 – 8).
8. Böhme, G. (1997). *Sprach -, Sprech -, Stimm – und Schluckstörungen*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
9. Braun, O. (1999). *Sprachstörungen bei Jugendlichen*. Stuttgart: Kohlhammer Pädagogik.
10. Clausnitzer, V. (1997). *Phylogenese und ontogenese des Kommunikationsverhaltens. Logopädie für Studierende und Praktiker*. Hrsg. Von V.Clausnitzer, R. Clausnitzer. Heidelberg:Huttlig
11. Daugirdienė, I. (2007). *Mokykimės bendrauti : knyga apie kai kuriuos kalbos raidos sutrikimus ir alternatyvią komunikaciją specialistams, dirbantiems su sutrikusios raidos vaikais, ir tų vaikų tėveliams*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
12. Dėl specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarkos (LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas, 2002 m. liepos 12 d. Nr. 1329 / 369 / 98). Valstybės žinios, 2002, Nr. 84 – 3672.
13. Dėl asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarkos (LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas, 2000 m. spalio 4d. Nr. 1221/527/83). Valstybės žinios, 2000, Nr. 85 – 2608.
14. Einon, D. (1998). *Ankstyvasis ugdymas*. Vilnius: Egmont Lietuva.
15. Franke, U. (1998). *Logopädische Handlexikon*. München, Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
16. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma littera.
17. Garšvienė, A. (1993). *Dislalija*. A. Garšvienė, R. Ivoškuvienė, *Logopedija*. Kaunas:

Šviesa.

18. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, I. (1997). Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai. J. Ambrukaitis (Sud.). *Specialiųjų poreikių vaikai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

19. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, I. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

20. Gaulienė, V., Giedrienė, R., Grikainienė, L. (2000). *Kalbos tyrimas: metodinė priemonė*. Vilnius: Žuvėdra.

21. Girdenis, A. (2003). *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

22. Hallahan, D., P., Kauffman, J., M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas* p. 265. Vilnius: Alma litera.

23. Ivoškuvienė, R. (1993). Kalbos sutrikimų klasifikacija ir terminija. A. Garšvienė, R. Ivoškuvienė, *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.

24. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtotos kalbos ugdymas*. Šiauliai: J. K. Vasiliausko įmonė.

25. Juodraitienė, B. (2009). *Kada kalbos ir kalbėjimo problemų turinčiam vaikui reikia specialisto pagalbos*.

http://www.siauliaiir.sav.lt/go.php/lit/PPT_specialistai_pataria/367/6/176?

[PHPSESSID=8fedf7c4a138fd388cef5c6d4a9c29ab](http://www.siauliaiir.sav.lt/go.php/lit/PPT_specialistai_pataria/367/6/176?PHPSESSID=8fedf7c4a138fd388cef5c6d4a9c29ab) (žiūrėta 2009 – 12 – 13)

26. Jusienė, R., Laurinavičius, A. (2007). *Psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

27. Kazlauskienė, A., Raškinis, G. (2009). Bendrinės lietuvių kalbos garsų dažnumas. *Respectus Philologicus*, 16 (21), 169 – 182.

28. Kurz, U. (2010). Dyslalie. Institut für Sprachtherapie. <http://bessersprechen.de/dyslalie.htm> (žr. 2010 m. sausis 8d.).

29. Makauskienė, V. (2009). *Kaip kalba jūsų vaikas?* <http://www.logopedas.lt/ltu/moduliai/naujienos/skaityti/kaip.kalba.jusu.vaikas/> (žiūrėta 2009 – 12 – 13)

30. Pileckaitė – Markovienė, M. (2004). *Vystymosi psichologija: vaikystė*. Vilnius: Enciklopedija.

31. Repšienė, J. (2008). *Taisyklingai tariu s, z, c, dz*. Kaunas: Tabula rasa.

32. Sandeck, J. (2010). *Sprach – und Sprechauffälligkeiten: Dyslalie*. <http://logopaediesandeck.de/dyslalie.html> (žiūrėta 2010 – 01 – 08).

33. Surowaniecas, J. (1997). *Logopedijos terminijos teoriniai pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių

universiteto leidykla.

34. Surowaniecas, J. (1999). *Logopedijos tezauro sudarymo metodologiniai pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

35. Vaitkevičiūtė, V. (2007). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.

36. Wirth, G. (1994). *Sprachstörungen, Sprechstörungen, Kindliche Hörstörungen*. Köln: Deutscher Ärzte – verlag.

37. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Mergi raštai.

38. Гриншпун, Б. М. (1997). Дислалия. Хрестоматия по логопедии. Т – 1. Москва: ВЛАДОС.

Vilma Aukšoriūtė

FOUR YEAR OLD CHILDREN'S ABILITY TO PRONOUNCE SPEECH SOUNDS

The Bachelor Thesis

Summary

The purpose of The Bachelor Thesis was to analyze the four – year – old children's ability to pronounce speech sounds.

The research deals with children's ability to pronounce speech sounds in syllables words, sentences and in words with a complex syllabic structure. Defects of the sounds pronunciation, their abundance and diversity were recorded when analyzing the survey data.

Method of the research was pronunciation testing card.

There were 100 four-year-old children in this research. Children, who attended kindergarten at the time, were selected at random.

The results of research showed that most four-year-old children have difficulties with the pronunciation of various speech units. Only a third of the children do not face difficulties in pronunciation of individual speech sounds, syllables, words, sentences, words with a complex syllabic structure. They pronounce them correctly.

Analysis of the sound's groups pronunciation defects revealed that the ratio of the pronunciation between one and several groups of sounds is nearly equal. The respondents replaced more complicated sounds to others, elided, added extra, mangled or failed the syllabic structure of the words. It was noticed that the most common form of pronunciation defects were sigmatism and rhotacism. Cases of kapacism, gamacism, jotacism were rare.

PRIEDAI

TARTIES ĮVERTINIMO KORTELĖ

_____ Nr. 0-00
(Data)

Vardas ir pavardė _____

Gimimo data _____ grupė/klasė _____

Kalba, kuria bendrauja _____

Logopedinė išvada _____

1. Tartis:

1.1 Atskirų garsų tarimas _____

1.2 Skiemenų tarimas:

Sa_____, sio_____, šu_____, šiu_____, za_____, zio_____, žo_____, žiu_____,
ca_____, cė_____, čiu_____, dzie_____, džio_____, ra_____, ry_____, lo_____,
lio_____, al_____, il_____, tuo_____, ti_____, dau_____, de_____, ko_____,
kiu_____, ga_____, gie_____, po_____, piu_____, bo_____, bė_____, fa_____,
fei_____, vui_____, vie_____, ji_____, jo_____, cha_____, ha_____, hi_____.

1.3 Garsų tarimas žodžiuose (tariant paskui tiriantįjį):

a: adata, akiniai, raketa _____

o: voras, koja, loto _____

i: gilės, kilimas, inkilas _____

y: yla, gyvatė, blynas _____

u: pupa, keptuvė, mėnulis _____

ū: ūmėdė, siūlai, papūga _____

e: pelėda, ledai, erelis _____

ė: kėdė, skrybėlė, pelė _____

uo: ažuolas, puodas, liniuotė _____

ie: liemenė, sviestas, driežas _____

ei: peilis, kreida, paveikslas _____

s, s': asilas, saulė, kastuvas _____

š, š': šakutė, laiškas, kiaušinis _____

z, z': zebra, gvazdikai, kukurūzas _____

ž, ž': žvaigždė, žiedas, kankorėžis _____

c, c': cukrinė, narcizas, motociklas _____

č': česnakas, pačiūžos, čiaupas _____

dz': Dzidorius, dzinguliukai _____

dž': ėdžios, gaidžiai, beždžionė _____

r, r': ropė, riešutai, šarka _____

l, l': lelija, plunksna, tiltas _____
t, t': tortas, tvora, teptukas _____
d, d': dūda, diržas, balandis _____
k, k': kaukė, kibiras, arklys _____
g, g': gulbė, genys, gandras _____
p, p': pasaga, pypkė, krepšys _____
b, b': boružė, begemotas, briedis _____
f, f': žirafa, grafinas, telefonas _____
v, v': vinis, vokas, svogūnas _____
m, m': musė, megztinis, smuikas _____
n, n': varna, kelnės, lankas _____
j: jautis juosta, pjūklas _____
ch: chalatas, šachmatai _____
h, h': hamakas, herbas _____

1.4 Garsų tarimas:

➤ Sakiniuose:

Saulė šviečia. _____

Dabar yra žiema. _____

Kiškis mėgsta morką. _____

Aš važiuoju su mašina. _____

➤ Sudėtingos sandaros žodžių ištartinimas:

Sportbatis _____

Laikrodis _____

Kupranugaris _____

Sunkvežimis _____

Rankšluostis _____

Kalakutas _____

Šikšnosparnis _____

Darbininkas _____

Laikraštis _____

Biblioteka _____

Pastaba. Garsų tarimo tyrimo protokolas parengtas pagal:

1. Dėl asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarkos (LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas, 2000 m. spalio 4d. Nr. 1221/527/83). Valstybės žinios, 2000, Nr. 85 – 2608.
2. Gaulienė, V., Giedrienė, R., Grikainienė, L. (2000). *Kalbos tyrimas: metodinė priemonė*. Vilnius: Žuvėdra.

1 lentelė

Netiksliai tariamų, keičiami kitais garsais tyrimo rezultatai

Kiek atskirų garsų netiksliai taria, keičia kitais vienas vaikas	Vaikų skaičius
Vieną garsą	14
Du garsus	16
Tris garsus	17
Keturis garsus	13
Penkis garsus	7
Šešis garsus	3
Septynis garsus	2
Iš viso:	72

Tarimo trūkumų formų tariant žodžius

Tarimo trūkumų forma	Vaikų skaičius
<i>Sigmatizmas</i>	70
<i>Rotacizmas</i>	32
<i>Lambdacizmas</i>	1
<i>Kapacizmas</i>	0
<i>Gamacizmas</i>	2
<i>Chitizmas</i>	60
<i>Jotacizmas</i>	0
<i>Skardžiųjų priebalsių tarimo trūkumai</i>	3
<i>Balsių tarimo trūkumai</i>	24
Balsis <i>ė</i> keičiamas į <i>e</i>	22
O keičiamas į <i>uo</i>	2
<i>Dvibalsių tarimo trūkumai</i>	36
Uo keičiamas į <i>o</i>	35
Ie keičiamas į <i>e</i>	1